

การศึกษาพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท
THE STUDY OF BĀHUSACCA IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระครูปลัด ขวลิต อคฺคปญฺโญ (ภู่นาค)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระครูปลัด ชวลิต อคฺคปญฺโญ (ภู่นาค)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

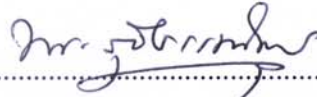
A STUDY OF BĀHUSACCA IN THERAVĀDA BUDDHISM

Phrakhrupalat Chawalit Akkapano (Phunak)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

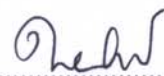
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนคิลก)

(พระราชสิทธิธมฺณี (ว.))

(พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.)

(ผศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร)

(ดร. โกวิทย์ พิมพวง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระราชสิทธิธมฺณี (ว.)	ประธานกรรมการ
	พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.	กรรมการ
	ผศ.ดร.สมิตธิพล เนตรนิมิตร	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระครูปลัด ชวลิต อคฺคปญฺโญ (ภู่นาค)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระราชสิทธิมุนี (วิ.) ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม.
	: พระมหาทวี มหาปญฺโญ ผศ.ดร. ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D.
	: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ. ๙, พม., พธบ., พธ.ม., Ph.D
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พหุสัจจะมีความหมายเช่นเดียวกับ คำว่า พหุสูต และสุตะ หมายถึง ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ได้ศึกษาเรียนรู้มาก การมีความรู้มีประสบการณ์มาก พหุสัจจะเป็นมงคลอย่างหนึ่งที่น่าความเจริญก้าวหน้ามาให้ผู้เป็นพหุสูต

องค์ประกอบของพหุสัจจะ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับตรับฟังไว้มาก (๒) ทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ ทรงจำได้แม่นยำ (๓) คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง (๔) จินใจ คือ ใฝ่ใจพิจารณานึกคิดจนแจ่มแจ้งในใจ และ (๕) แทะตลอดดีด้วยทฤษฎี คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้งประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

พหุสัจจะมี ๒ ประเภท คือ พหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์

พหุสัจจะในพระวินัยปิฎก เป็นมูลแห่งพระพุทธรบญญัติ ๗ ลิกขาบท

พหุสัจจะในพระสุตตันตปิฎก ว่า ‘การพูดเรื่องพหุสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหุสูต’ พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่ ‘บุคคลพึงคบมิตรพหุสูต’ พระมหากัปปินเถระ

กล่าวคาถาว่า ‘..บุคคลพึงปรารถนาเป็นนักปราชญ์และเป็นพหูสูตผู้สามารถทำกิจตนให้สำเร็จได้ด้วยปัญญา’

พาสุทนต์จะในพระอภิธรรมปิฎกว่า ‘ความเป็นผู้มีมิตรดี ได้แก่ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต’

ส่วนพาสุทนต์จะในอรรถกถาว่า ‘พาสุทนต์จะเป็นมงคลหนึ่งใน ๓๘ มงคลสูงสุด’ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาสุทนต์หรือพหูสูตมี ๒๑ หลักธรรม และยังมีหลักธรรมอีก ๔ หลักธรรม ที่เกื้อหนุนพาสุทนต์จะ รวมเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาสุทนต์ทั้งสิ้น ๒๕ หลักธรรม

การประยุกต์พาสุทนต์จะเพื่อใช้พัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน ด้วยการฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีความสามารถใน ๒ ด้าน คือ การศึกษาทางโลก และการศึกษาทางธรรม

Thesis Title : The Study of Bāhusacca in Theravāda Buddhism

Researcher : Phrakhrupalat Chawalit Akkapano (Phunak)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrarach Sitti Muni (Wi.) Pali. IX,.

: Asst. Phramaha Tawee Mahapano Asst. Pro. Dr. Pali. IX,.

: Asst. Pro. Dr. Samiddhiphon Netnimith Pali. IX, Pt.m., Ph.D.

Date of Graduation : March 28, 2011.

ABSTRACT

This research is of 3 objectives, namely :- (1) to study Bāhusacca in Theravāda Buddhist's texts. (2) to study the Dhamma relationship of Bāhusacca (3) to study the Bāhusacca to be applied the development of life in the present societies.

From the study, it is found that :-

In the Buddhist scriptures Bāhusacca is of the meaning as Bahusuta and Suta all of which are of the meaning as the state of the one who listens much, knows much and has much experience. Bāhusacca is one of the auspicious ways of growth to the learned people.

There are 5 compositions of Bāhusacca, They are (1) The most study (2)) The most remembrance (3)) The most activeness (4) The learning by heart (5) The thinking over of the theory.

Bāhusacca is of two types namely :-

(1) The lay peoples' Bāhusacca

(2) The monks' Bāhusacca

The Bāhusacca in the Vinayapiṅka in the base of the Buddha's enacts of the 7 precepts for training.

In Suttantapiṅka it is said that Bāhusacca is a good matter for the one with Bahusuta (the one who has well heard). The Paccekabuddha (the well heard one) said that a person should associate with the Bāhusacca friend. Ven. Mahā Kappina Thera quoted as stanza the meaning of which is the person should wish to be the learned person and be the one who has heard much and who can carry out his own business successfully with his wisdom.

Bāhusacca mentioned in Abhidhammapiṅka as the state is having good friends, Faith, Precepts and having heard much.

In the commentaries, it is said that Bāhusacca is one of the 38 Blessings.

There are 21 Doctrinal principles about the Bāhusacca, and there are 4 Doctrinal principles supporting the Doctrinal principles the Bāhusacca. Thus, there are 25 Doctrinal principles regarding Bāhusacca.

The application of Bāhusacca to the development of the present social lives is to train oneself to be of ability in studying the worldly matters and the Doctrinal matters.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความกรุณา แนะนำช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จาก พระราชสิทธิมุนี (วิ.) ประธานกรรมการ และ พระมหาทวี มหาปัญญา ผศ.ดร. ผศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รวมถึงผู้ที่มีส่วนร่วมมีอ ให้การช่วยเหลือทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น ตลอดจนช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาไว้ในโอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชวชิรคิดลิก (กิตติวิฑูฑโท (พลวัน) ป.ธ. ๕) เจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ให้คำแนะนำ สอบถามความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมทั้งสหธรรมิก ที่ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจด้วยดีตลอดมาเช่นเดียวกัน

ขอขอบคุณและอนุโมทนาแก่ พระครูวรวงค์ (ประเสริฐ อานนโท)

คุณชาติชาย สุขเอก คุณนนทภัทร์ แม้นเมฆ ที่ช่วยเหลือให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้

ความดีและประโยชน์แห่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอถวายเป็นพุทธบูชา ขอน้อมถวายเป็นเครื่องบูชาคุณ มารดา บิดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดจนท่านผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน และขอให้พระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จงสถิตตั้งมั่น เป็นแสงสว่างแก่ชาวโลกสืบกาลนาน

พระครูปลัดชวลิต อคฺคปัญโญ (ภู่นาค)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ พหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘
๒.๑ ความหมายของพหุสัจจะ	๘
๒.๑.๑ ความหมายพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๘
๒.๑.๒ ความหมายพหุสัจจะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๒ องค์ประกอบของพหุสัจจะ	๑๔
๒.๓ ประเภทแห่งพหุสัจจะ	๑๕
๒.๓.๑ ภิกขุพหุสัจจะ ๓ ประเภท	๑๖
๒.๓.๒ คฤหัสถ์พหุสัจจะ ๔ ประเภท	๑๗
๒.๔ อานิสงส์แห่งพหุสัจจะ	๑๘
๒.๕ พหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๙

๒.๕.๑	พาทุสัจจะในพระวินัยปิฎก	๑๕
๒.๕.๒	พาทุสัจจะในพระสุตตันตปิฎก	๒๒
๒.๕.๓	พาทุสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก	๒๕
๒.๕.๔	พาทุสัจจะในกัมภีร์อรรถกถา	๓๑
๒.๖	บุคคลผู้เป็นพหูสูตครั้งพุทธกาล	๓๔
๒.๖.๑	ภิกษุผู้เป็นพหูสูต	๓๔
๒.๖.๒	ภิกษุณีผู้เป็นพหูสูต	๓๖
๒.๖.๓	อุบาสกผู้เป็นพหูสูต	๓๗
๒.๖.๔	อุบาสิกาผู้เป็นพหูสูต	๓๘
๒.๗	สรุป	๓๕
บทที่ ๓	หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาทุสัจจะ	๔๒
๓.๑	หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาทุสัจจะ	๔๒
๓.๒	จำแนกประเภทหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาทุสัจจะ	๕๘
๓.๒.๑	ธรรมเพื่อเป็นคุณสมบัติแห่งสัพปริสชน	๕๘
๓.๒.๒	ธรรมเพื่อดำเนินชีวิตในห้วงอภิมภรรลุประโยชน์	๕๘
๓.๒.๓	ธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม	๕๕
๓.๒.๔	ธรรมเพื่อปกครอง จัด และคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน	๕๕
๓.๓	สรุป	๕๕
บทที่ ๔	การประยุกต์พาทุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน	๖๑
๔.๑	การศึกษาทางโลก	๖๑
๔.๑.๑	การศึกษา ๔	๖๑
๔.๑.๒	การศึกษาตามแนวพุทธวิธี	๖๒
๔.๑.๓	เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ	๖๓
๔.๑.๔	องค์แห่งการศึกษาในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์	๖๔
๔.๑.๕	กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหูสูต	๖๗
๔.๒	การศึกษาทางธรรม	๖๘

๔.๒.๑ การศึกษาขั้นปรีชัติ	๖๕
๔.๒.๒ การศึกษาขั้นปฏิบัติ	๗๐
๔.๒.๓ การศึกษาขั้นปฏิเวธ	๗๑
๔.๓ สรุป	๗๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๖
บรรณานุกรม	๗๘
ประวัติผู้วิจัย	๘๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เรียงตามลำดับอักษรในภาษาบาลี ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย) =	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุขนวคคูปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคูปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคคูปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มฺ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมงคฺลวิลาสินี	สีลขุขนวคคอกุฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ.(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมงคฺลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมงคฺลวิลาสินี	มหาวคคอกุฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

ที.ม.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรรถถา	(ภาษาไทย)
ที.ป.อ.(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวคคอกุฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ป.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวรรคอรรรถถา	(ภาษาไทย)

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงเลขเกี่ยวกับพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ โดยจะแจ้งเล่ม/ ชื่อ/หน้า ตามลำดับดังนี้ ตัวเลขข้างต้นหมายถึง เล่มที่ ตัวเลขตรงกลาง หมายถึง ชื่อที่ และตัวเลขสุดท้ายหมายถึงหน้า เช่น ที.สี. (บาลี) ๕/๒๗๖/๕๗. ที.สี. (ไทย) ๕/๒๗๖/๕๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขุขุขุคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๕ ชื่อ ๒๗๖ หน้า ๕๗ ฉบับมหาจุฬาฯตีพิมพ์ ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๕ ชื่อที่ ๒๗๖ หน้า ๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้น

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงเลขเกี่ยวกับพระไตรปิฎกอรรรถถาแปล ฉบับมหามกุฏฯ โดยจะแจ้งเล่ม/ ภาค/หน้า ตามลำดับดังนี้ ตัวเลขข้างต้นหมายถึง เล่มที่ ตัวเลขตรงกลางหมายถึง ภาคที่ และตัวเลขสุดท้ายหมายถึงหน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/ ๑๗๕. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถถาภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๑๗๕ ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี เป็นสังคมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน โดยมีบทบาทและหน้าที่เป็นตัวกำหนดถึงความแตกต่างของแต่ละบุคคล จากเดิมเราเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการพัฒนาตามยุคตามสมัยสู่สังคมอุตสาหกรรม และปัจจุบันก็พัฒนาสู่ยุคแห่งการติดต่อสื่อสารไร้พรมแดน ที่มีความสะดวกรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากข้อมูลข่าวสารจากซีกโลกตะวันตกสามารถส่งมายังอีกซีกโลกหนึ่งภายในเวลาไม่กี่นาทีเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่โลกไร้พรมแดนนอกจากความเจริญในทุก ๆ ด้านหลังไหลสู่สังคมไทยแล้ว ยังมีความเจริญทางวัฒนธรรม ทฤษฎีนิยม และบริโภคนิยม จากโลกตะวันตกติดตามมาเหมือนเงาตามตัว ทำให้ผู้คนต่างเร่งรีบ แข่งขันกันเพื่อได้มาซึ่งวัตถุนั้น จนทำให้คนส่วนใหญ่ละเลยในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งควรจะมีในสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน และเป็นครรลองในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จที่คิดถึงความเจริญก้าวหน้าเหล่านั้นเป็นเพียงความเจริญทางด้านวัตถุ เป็นความเจริญที่ก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาหลายประการ อาทิ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม หรือแม้กระทั่งปัญหาทางการเมือง ฯลฯ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตที่จะนำพาให้มนุษย์ชาติพบทางออกจากวิกฤตปัญหาในปัจจุบัน ที่มีความรุนแรงมากขึ้นและหาทางออกได้ยากยิ่ง การเรียนหรือการศึกษา หรือการเรียนมาก รู้มากตามหลักพุทธศาสนา สอนให้คนรู้จักควบคุมชีวิตให้ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ละเว้นในสิ่งที่ควรเว้น และไม่ให้มุ่งหมายอยู่แต่ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ให้มุ่งมั่นสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิต และพัฒนาจิตใจไปพร้อมกัน เพราะจิตใจมีความสำคัญไม่ต่างกับร่างกาย กล่าวคือ เมื่อมีร่างกายแข็งแรง สมองปลอดโปร่ง จิตใจเข้มแข็ง ย่อมจะสามารถประกอบกิจการใดสำเร็จได้ด้วยดี พระสิริมังคลาจารย์กล่าวว่า ‘ความเป็นผู้มีสุขะมาก ชื่อว่า พหุสัจจะ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ ความเป็นผู้มีสุขะมาก ชื่อพหุสัจจะ โดยอรรถ พหุสัจจะ ได้แก่ความเป็นผู้ฉลาดในกิจการนั้น ๆ อันเกิดขึ้นเพราะเรียนบ้าง เพราะฟังบ้าง ซึ่งพระพุทธวจนะหรือศิลปะภายนอก

(พระพุทธศาสนา) ยกความฉลาดในหัตถกรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงถือเอาด้วยสติปัสสพท์^๑ ความสำคัญในการศึกษา โบราณจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า ‘มีปัญญาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน’ เพราะปัญญาเป็นรัตนะของนรชนทั้งหลาย จึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ใส่ตัวให้ได้มาก ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึง พาหุสัจจะ^๒ ว่าเป็นองค์ธรรมที่เป็นการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม มีในหลักธรรม เช่น เวสัชชกรณธรรม คุณธรรมทำให้เกิดความกลัวกลัว ๕ อย่าง คือ ศรัทธา สีล พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ และ ปัญญา^๓ โดยเฉพาะ พาหุสัจจะ เป็นหนึ่งในธรรม ๕ ประการ ที่ทำให้เกิดความกล้าหาญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เหล่าภิกษุว่า ธรรม ๕ ประการนี้ทำให้ภิกษุที่ยังต้องศึกษา (เสขบุคคล) เป็นผู้กลัวกลัว ความครั่นคร้ามข่อมมีแก่ผู้ที่ไม่ศรัทธา แต่ไม่มีแก่ผู้มีศรัทธา ความครั่นคร้ามข่อมมีแก่ผู้ทูล แต่ไม่มีแก่ผู้ทรงศีล ความครั่นคร้ามข่อมมีแก่ผู้ที่เกียจคร้าน แต่ไม่มีแก่ผู้มีความเพียร ความครั่นคร้ามข่อมมีแก่ผู้ทรมปัญญา แต่ไม่มีแก่ผู้มีปัญญา^๔ กล่าวคือ ผู้ที่ไม่มีศรัทธาเมื่อเข้าไปอยู่ในหมู่ผู้มีศรัทธาข่อมเกิดความไม่มั่นใจ ข่อมหวั่นไหว เช่นเดียวกับ ผู้ที่ไม่มีความรู้ เมื่อเข้าไปอยู่ในหมู่บัณฑิตผู้รอบรู้ ข่อมเกิดความไม่มั่นใจ ข่อมหวั่นไหวเป็นต้น พาหุสัจจะยังเป็นหนึ่งในสัทธรรม ๗ ประการ^๕ ที่ประกอบเป็น สัพปริสธรรม ๘^๕ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ เป็นคุณสมบัติของคนดี นอกจากนี้ พาหุสัจจะ ยังเป็นหนึ่งในอริยทรัพย์ (ทรัพย์อันประเสริฐ) เป็นของติดตัวที่อยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก อาทิ เงินทอง เป็นต้น เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสามารถแย่งชิงไปได้ และยังทำให้เป็นผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง ในสังคมไทยที่ต้องแข่งขันกันในทุกด้าน รวมถึงการใช้ปัญญาในการเอาตัวให้รอดพ้นจากอบาย (ความเสื่อมสูญ ความหายนะ) ต่าง ๆ ในรูปอวิชชาซึ่งห่อหุ้มความจริงเอาไว้ อย่างในยุคเทคโนโลยีแห่งข้อมูลข่าวสาร มีการสื่อสารผ่านสื่อในหลากหลายรูปแบบ ทำให้หลายคนเกิดความสับสน เกิดเป็นความขัดแย้งด้านความคิดในสังคม ทำให้บุคคลบางกลุ่มไม่สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงได้ จนกลายเป็นวิกฤตปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน

^๑ม.หามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓.

^๒อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๔๔.

^๓อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๔๘.

^๔ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๓/๑๑๒.

^๕บางที่เรียกว่า สัพปริสธรรม ๗ เพราะนับเฉพาะสัทธรรม ๗ ในข้อ ๑, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๕.

การศึกษาพหุสัจจะ จึงเป็นปัญญาญาณที่จะทำให้รู้ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถที่จะหาทางออก จากวิกฤตปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยปัจจุบันได้

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องพหุสัจจะในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท ในด้านความหมาย และความสำคัญของพหุสัจจะว่า มีความสำคัญอย่างไร มีหลักธรรมใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ และจะนำพหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องพหุสัจจะเฉพาะที่ปรากฏ ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก ส่วนการศึกษาวเคราะห์ ความเป็นพหุสัจจะในสังคมไทยจะศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนเรื่องพหุสัจจะไว้อย่างไร
- ๑.๔.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะมีอะไรบ้าง
- ๑.๔.๓ จะประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ พหุสัจจะ มีความหมายเช่นเดียวกับ คำว่า พหุสูต หมายถึง ความเป็น ผู้ได้ยินได้ฟังมาก ได้ศึกษาเรียนรู้มาก การมีความรู้มีประสบการณ์มาก พหุสัจจะเป็นมงคล อย่างหนึ่งที่น่าความเจริญก้าวหน้ามาให้ให้แก่ผู้เป็นพหุสูต

๑.๕.๒ พหูสูต หมายถึง ผู้ศึกษาเล่าเรียนได้ฟังพุทธพจน์และศีลปะภายนอกแล้ว ทรงจำไว้ได้มาก เป็นผู้ฉลาดรู้วงศัตถุศาสตร์ เรียกความเป็นพหูสูตนั้นว่า พาหุสัจจะ

๑.๕.๓ คัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๔ พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พระพุทธศาสนานิกายที่วาทะหรือลัทธิของพระเถระ นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติพระอรหันตสาวกวางธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ได้แก่ พระพุทธศาสนาที่นับถืออย่างแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา และลังกา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระนิพนธ์ถึงปาหุสัจจะในหนังสือมงคลยอดชีวิตว่า การศึกษารู้น้อยหรือมากนั้น เมื่อไม่ปฏิบัติตามความรู้ที่ได้เรียนมาแล้ว ซ้ำกลับประพฤติเลวทรามเสียอีก ไม่เรียกว่าเป็นปาหุสัจจะ หรือพหูสูต เชื่อว่าเป็นอัมมกมล เพราะเป็นเหตุให้คนเลวทรามเสื่อมจากความเป็นมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ส่วนผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติตามความรู้ที่ได้เรียนมา เรียกว่า เป็นปาหุสัจจะ หรือพหูสูต อบรมตนให้เป็นคนดีในไตรภพ กระทั่งเป็นคนบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นมงคลชีวิต เพราะเป็นเหตุให้เจริญด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^๖

๑.๖.๒ พระธรรมธีรราชหมานูณี (โชค ป.ธ. ๕) กล่าวถึงปาหุสัจจะในหนังสือมงคล ๓๘ ประการว่า คำว่า พาหุสัจจะ แปลว่า ได้ยิน ได้ฟังมาก หมายความว่า เป็นคนคงแก่เรียน นิยมเรียกกันว่า พหูสูต มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ปริยัติสุดตะ ปฏิบัติสุดตะ ปฏิเวธสุดตะ ในมงคล ๓๘ ประการนี้ แต่ละมงคลก็ล้วนแล้วแต่ชี้แนวทางแห่งการปฏิบัติเป็นอย่างดี จุดหมายปลายทางย่อมมุ่งไปที่จุดเดียวกันเท่านั้น คือ วิปัสสนากรรมฐาน เพราะวิปัสสนากรรมฐานเป็นเส้นทางสายเอกเส้นเดียวเท่านั้น ที่จะนำพุทธบริษัทเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา^๗

^๖ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร ป.ธ.๖), มงคลยอดชีวิต เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ณศ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๐.

^๗ พระธรรมธีรราชหมานูณี (โชค ป.ธ.๕), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕.

๑.๖.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงพหุสัจจะในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ว่า พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ ๕ คือ ๑) พหุสุตฺตา ได้ยินได้ฟังมาก ๒) ธตาทรงจำไว้ได้ ๓) วจสา ปริจิตา คล่องปาก ๔) มนसानุเปกฺขิตา เจนใจ ๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทฺธา ขบได้ด้วยทฤษฎี^๔

๑.๖.๔ พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล ได้กล่าวถึงพหุสัจจะไว้ในวิทยานิพนธ์ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในมงคลสูตร” ว่า งานทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นงานเล็ก งานใหญ่ งานทางโลก หรืองานทางธรรมที่สำเร็จขึ้นมาได้ อาศัยสติปัญญาเป็นตัวนำ การเรียน หรือการศึกษามาก รู้มาก ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ เรียกว่า พหุสัจจะ หรือ พหุสุตฺต มี ๒ อย่าง คือ “พหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์” แยกเป็น ๒ ประเภทได้คือ การศึกษาทางโลก และการศึกษาทางธรรม^๕

๑.๖.๕ ประโยชน์ สังกลิน ได้กล่าวถึงพหุสัจจะไว้ในวิทยานิพนธ์ “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร” ว่า ความเป็นพหุสุตฺต หรือความเป็นพหุสัจจะของคฤหัสถ์ คือ ความเป็นผู้ฉลาดของเหล่าคฤหัสถ์ ซึ่งเกิดจากการศึกษาเรียน ศิลปะภายนอก ชื่อว่าพหุสัจจะของคฤหัสถ์ แม้ในพหุสัจจะของคฤหัสถ์นั้น พหุสัจจะใดไม่มีโทษ พหุสัจจะนั้นก็จัดเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒^๖

๑.๖.๖ วิไลวรรณ จันฉรงค์ ได้กล่าวถึงพหุสัจจะไว้ในวิทยานิพนธ์ “การทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสุตฺต”ว่า การจัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนเป็นผู้คงแก่เรียน แนวพุทธวิธี

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๘.

^๕พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล (ธรรมจง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในมงคลสูตร” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๔-๔๖.

^๖ประโยชน์ สังกลิน, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

จะต้องสร้างเจตคติที่ดีก่อนแล้วจึงฝึกทักษะ แล้วจึงนำมาฝึกคิดทำความเข้าใจ จัดประเด็นให้ถูกต้องชัดเจนจนเกิดความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้^{๑๑}

๑.๖.๗ พันเอก ปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวถึงพหุสัจจะในหนังสือมงคลชีวิตว่า คำว่า พหุสัจจะ มีมูลศัพท์เดิมว่า พหุ + สุต หมายถึงคนได้ยินได้ฟังมาก แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก ความคงแก่เรียน รวมความว่า คนเราจำเป็นจะต้องใช้ ‘ความรู้’ เป็นกุญแจไขประตูชีวิต ถึงเราไม่มีความรู้มาแต่เดิม แต่โชคคติที่เรามี ‘ใจ’ ซึ่งเป็นธาตุที่จะทำให้เกิด ‘ความรู้’ ตามที่เราต้องการได้^{๑๒}

ผลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า แม้จะมีงานวิจัยที่กล่าวถึงอยู่บ้าง แต่ไม่ได้ศึกษาเรื่องพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยตรง ดังนั้น ผู้วิจัยต้องการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้สนใจใคร่รู้สืบไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา งานวิจัย และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้

๑.๗.๓ ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาทางงานวิจัยที่ต้องการทราบ

๑.๗.๔ สรุป นำเสนอผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ

^{๑๑}วิไลวรรณ จันฉรงค์, “การทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสัจจะ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๒.

^{๑๒}พันเอกปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๕.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบเรื่องพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

พหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในเรื่อง
๑) ความหมายพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และความหมายพหุสัจจะของนักวิชาการ
๒) องค์ประกอบ ประเภท และอานิสงส์ของพหุสัจจะ และ ๓) พหุสัจจะในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของพหุสัจจะ

พหุสัจจะ มาจากมูลศัพท์เดิมว่า พหุ + สุต กล่าวคือ พหุ แปลว่า มาก หลาย^๑
และ สุต (สุ + ต) แปลว่า ฟังแล้ว เรียนแล้ว^๒ เมื่อแผลงเป็นไทยว่า พหุสุต หมายถึง คนผู้ได้
ยินได้ฟังมาก ศัพท์ว่า พหุสุตะนี้ เมื่อลงปัจจัย ภาว ตัทธิต ตามไวยากรณ์บาลีแล้ว รูปศัพท์จะ
แผลงเป็น พหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก สุต แปลว่า ได้ยินหรือได้ฟัง
หมายถึง การเรียนโดยตรง ดังนั้น พหุสัจจะ สุต มีความหมายเหมือนกับพหุสุต^๓

๒.๑.๑ ความหมายพหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก เป็นทางหลักเถียงสำหรับบุคคล
ผู้ได้ยินได้ฟังน้อย^๔

พหุสัจจะ เป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้ได้ยิน ได้ฟังน้อย^๕

พหุสัจจะ เป็น ๑ ในสัทธรรม ๘ ประการ^๖

^๑ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๓.

^๒ แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรม บาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์
ดีง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๘.

^๓ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๗.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๘๐.

^๖ สัทธรรม ๘ ประการ คือ ภิกขุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิ ๑. ศรัทธา ๒. หิริ ๓. โอตตัปปะ ๔. พหุสุต
๕. ปรารภความเพียร ๖. สติ ๗. ปัญญา, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๒-๓๓๓.

พหุสัจจะ เป็น ๑ ในจรรณธรรม ๑๕ ประการ^๑

ปฏิเวธพหุสัจจะ เป็นพหุสัจจะ^๒ คือ ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว^๓

การพูดเรื่องพหุสัจจะ เป็นเรื่องดี สำหรับบุคคลผู้เป็นพหุสัจจะ^๔

การพูดเรื่องพหุสัจจะ^๕ เป็นเรื่องไม่ดี สำหรับบุคคลผู้มีสุตตะน้อย^๖

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้สดับมาก^๗

พหุสัจจะ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี^๘

พหุสัจจะ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุ ผู้ที่สงฆ์พึงแต่งตั้งด้วย

อุพพาหิกวิธี^๙

พหุสัจจะ เป็นมงคลสูงสุดข้อ ๓ ใน ๓๘ ประการของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๐}

^๑ จรรณธรรม (ธรรม คือ ความประพฤติ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้บรรลุวิชชา) ๑๕ ประการ คือ ๑. สีสัมปทา ๒. อปัลลภกสัมปทา ๓ (อินทริยสังวร โภชนเน มัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค) ๓. สัทธรรม ๗ (ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พหุสัจจะ วิริยารัมภะ สติ ปัญญา) และ ๔. ฌาน ๔ (ปฐมฌาน ทุติฌาน ตติฌาน จตุตถฌาน) ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๗/๔๖.

^๒ พหุสัจจะ หมายถึง เป็นพหุสัจจะด้วยปฏิเวธพหุสัจจะ (ความเป็นพหุสัจจะด้วยการรู้แจ้งธรรม), พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕.

^๓ ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว หมายถึง ผู้ทำกิจเสร็จแล้ว ได้แก่ บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ ในที่นี้หมายถึงพระอรหันต์, พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕.

^๔ ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๖๐.

^๕ เป็นพหุสัจจะ ได้สดับพระพุทธพจน์ ได้เล่าเรียนนวัคสัตตสุตตันต์, อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๒๕๖.

^๖ สุตตะ หมายถึง นวัคสัตตสุตตันต์ (คำสอนของพระศาสดามิองค์ ๕) คือ (๑) สุตตะ (พระสูตร พระวินัย-ปิฎกและนิตเทส) (๒) เกลยยะ (ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง) (๓) เวยยาकरणะ (ร้อยแก้ว) (๔) กาลา (ร้อยกรอง) (๕) อุทาน (พระคาถา พุทธอุทาน) (๖) อิติวุตตกะ (พระสูตรที่ตรัสอ้างอิง) (๗) ชาตกะ (ชาตก ๕๕๐ เรื่อง) (๘) อัปภุตธรรม (เรื่องอัศจรรย์) (๙) เวทลละ (พระสูตรถาม-ตอบ), อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๕๕.

^๗ ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๒๔ (มมร.).

^๘ คุณสมบัติของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี ๘ ประการ คือ ๑. มีศีล ๒. เป็นพหุสัจจะ ๓. ชำนาญปาติโมกข์ ๔. วาจาไพเราะ ๕. เป็นที่ชอบของภิกษุณี ๖. สั่งสอนพวกภิกษุณีได้ ๗. ไม่เคยประพฤติผิดทางประเวณีกับภิกษุณีสิกขมานา หรือสามเณรี ๘. มีพรรษา ๒๐ หรือเกินกว่า ๒๐, วิ.ม.ห. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๐-๓๒๑.

^๙ อุพพาหิกวิธี คือ วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๕.

^{๑๐} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘.

พหูสูต ได้แก่ ผู้ที่ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น..ในท่ามกลาง..ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดคดีด้วยทฤษฎี^{๑๖}

ความเป็นพหูสูต หมายถึง การเรียนปิฎก ๓ ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก^{๑๗}

สุตะ คือ การฟัง^{๑๘}

มีสุตะน้อย คือ การได้ยินได้ฟังน้อย เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทรม^{๑๙}

มีสุตะมาก คือ การได้ยินได้ฟังมาก ปราศจากความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา^{๒๐}

สุตะ เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๕ ประการ ที่สนับสนุนสัมมาทิฎฐิ^{๒๑}

สุตะ คือ การสดับฟังหาความรู้^{๒๒}

กล่าวโดยสรุป ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก เป็นทางหลักเถียงสำหรับบุคคลผู้ได้ยินได้ฟังน้อย เป็นทางดับสนิทสำหรับบุคคลผู้ได้ยินได้ฟังน้อย เป็น ๑ ในสัทธรรม ๗ ประการ เป็น ๑ ในจรณธรรม ๑๕ ประการ การพูดเรื่องพหุสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับผู้มีสุตะน้อย พหุสัจจะมีความหมายเหมือนกับพหูสูต และสุตะ (สุตะ) คือ ความเป็นผู้สดับมาก เป็น ๑ ใน ๘ คุณสมบัติของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี พหุสัจจะ ได้แก่ ผู้ที่ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น..ในท่ามกลาง..ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดคดีด้วยทฤษฎี ความเป็นพหูสูต หมายถึง การเรียนพระไตรปิฎก ๓ คือ การสดับฟัง หา

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๘/๔๐๕.

^{๑๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๑/๑๑๖.

^{๑๘} สุตะ เป็นข้อหนึ่งในวัชฌิธรรม ๕ ประการ คือ เจริญด้วย ๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. สุตะ ๔. จาคะ (ความเสียสละ) ๕. ปัญญา, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๓/๓๓๔.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๑๐๕.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๒/๑๐๗.

^{๒๒} ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาสัมมาทิฎฐิ ในอรรถกถามัชฌิมนิกายอธิบายว่าหมายถึงอรรถตมกค-สัมมาทิฎฐิ ๕ ประการ คือ ๑. ศีล ๒. สุตะ ๓. สากัจฉา ๔. สมณะ ๕. วิปัสสนา, อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒.

^{๒๓} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๖๓/๑๑๑.

ความรู้ ผู้ได้ฟังธรรม ๆ การมีสุตะมาก คือ การได้ยินได้ฟังมาก การมีสุตะน้อย คือ การได้ยินได้ฟังน้อย พหูสูต เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๕ ประการที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ

๒.๑.๒ ความหมายพหุสัจจะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

พหุสัจจะ คือ ผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้อะไร หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ๑. ได้ยินได้ฟังมาก ๒. ทรงจำไว้ได้ ๓. คล่องปาก ๔. เจนใจ ๕. ขบได้ด้วยทฤษฎี^{๒๔}

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมา^{๒๕}

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้มีสุตะมาก

พหุสัจจะ เป็นข้อ ๒ ในนาถกรณธรรม ๑๐^{๒๖}

พหุสัจจะ เป็นข้อ ๓ ในเวสารัชชกรณธรรม ๕^{๒๗}

พหุสัจจะ เป็นข้อ ๔ ในสัทธรรม ๗^{๒๘}

พหุสัจจะ เป็นข้อ ๕ ในอริยทรัพย์ ๗^{๒๙}

พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้มีสุตะมาก ได้แก่ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ^{๓๐}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๘.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖,๓๒๓.

^{๒๖} นาถกรณธรรม ๑๐ คือ กิษุโนธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มี ๑. ศีล ๒. เป็นพหูสูต ๓. มิตรดี ๔. ว่าง่าย ๕. ขยัน ๖. โกรธธรรม ๗. ปราศจากความเพียร ๘. สันโดษ ๙. สติ ๑๐. ปัญญา, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๒.

^{๒๗} เวสารัชชกรณธรรม ธรรมเป็นเหตุให้กล้าหาญ ๕ ประการ คือ ๑) ศรัทธา ๒) ศีล ๓) พหุสัจจะ ๔) วิริยารัมภะ ๕) ปัญญา, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๘.

^{๒๘} สัทธรรม ๗ ประการคือ ๑) ศรัทธา ๒) หิริ ๓) โอตตปปะ ๔) พหุสัจจะ ๕) วิริยารัมภะ ความปราศจากความเพียร ๖) สติ ๗) ปัญญา, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๒-๓๓๓.

^{๒๙} อริยทรัพย์ ๗ ประการ ได้แก่ ทรัพย์คือ ๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. หิริ ๔. โอตตปปะ ๕. สุตะ ๖. จาคะ ๗. ปัญญา, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๑.

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา-มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

พาสัจจะ ได้แก่ ความเป็นผู้ฉลาดในกิจนั้น ๆ อันเกิดขึ้นเพราะเรียน ได้ฟัง พระพุทธวจนะ หรือศิลปะภายนอกพระพุทธศาสนา เป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม^{๓๐}

พาสัจจะ มาจาก พาสุขจ นาม. แปลว่า การเรียนมาก

พหูสูต มาจาก พหูสูต (กิริยาภิตก) (มาจาก พหู = พหู + สู + ต) แปลว่า ฟัง มาก เรียนมาก ดังนั้น พหู แปลว่า มาก หลาย และ สูต (สู + ต) แปลว่า ฟังแล้ว เรียนแล้ว^{๓๑}

พาสัจจะ หมายความว่า เป็นคนเรียนมาก เรียนดี รู้ดี คือจำได้ คล่องปาก ขึ้นใจ เข้าใจ จำได้ เรียกว่า พหูสูต^{๓๒}

พาสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้ได้สติมาก หมายถึง การ ได้ศึกษาเล่าเรียน การมีความรู้ มีประสบการณ์มาก เรียกบุคคลผู้มีภาวะอย่างนั้นว่า พหูสูต คือ ผู้ได้ศึกษา เล่าเรียนมา มาก ผู้มีความรู้มาก ผู้คงแก่เรียน นักปราชญ์

พาสัจจะ เกิดจากการศึกษา และการศึกษาที่ดีเกิดจากวิธีการศึกษา ๔ แบบ คือ ศึกษาด้วยการฟัง ด้วยการคิด ด้วยการสอบถาม และด้วยการจดจำบันทึก^{๓๓}

พาสัจจะ คือ ความคงแก่เรียน หมายถึงการศึกษาเล่าเรียนมามาก ทั้งทางโลก และทางธรรม โลกจะเจริญขึ้น เพราะมีการศึกษาแท้ โลกจะเสื่อมลงเพราะมีการศึกษาไม่แท้ หรือไม่มีการศึกษาเลย^{๓๔}

พาสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมา^{๓๕}

พหูสูต แปลว่า ผู้ได้สติดับรับฟังมาก มีความรู้มาก ผู้คงแก่เรียน หมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้ ผู้ศึกษาเล่าเรียนศิลปะวิทยาการมามาก ได้ยินได้ฟังเรื่องต่าง ๆ มาก และสามารถทรงจำไว้ได้เป็นอย่างดี จนนับได้ว่าเป็นผู้รู้ เป็นปราชญ์ พหูสูต ในคำวัด หมายถึง

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๓๑} แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรม บาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๔๓.

^{๓๒} เกษม บุญศรี, พุทธมงคล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘๗.

^{๓๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓๐.

^{๓๔} สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ฐมฺมธโร ป.ธ. ๖), มงคลยอดชีวิต เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, ๒๕๑๘), หน้า ๒-๓.

^{๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๕.

ผู้ได้เล่าเรียนหรือได้ฟังพระพุทธพจน์ และศีลปะภายนอกแล้วทรงจำไว้ได้มาก เป็นผู้ฉลาดรู้
นวัคส์ตฤศาสน์ โดยวิธี ‘เรียนจากครู ดูจากตำรับ สดับเทศนา’ เรียกความเป็นพหูสูตนั้นว่า
พหูสูตจะ ซึ่งเป็นมงคลอย่างหนึ่งที่นำความเจริญก้าวหน้ามาให้แก่ผู้เป็นพหูสูต^{๓๓}

อัครพหูสูต พหูสูตผู้เป็นเลิศผู้คงแก่เรียนอย่างยอดเยี่ยม หมายถึง พระอานนท์^{๓๔}

พหูสูต เป็นข้อ ๒ ในอวาสิกธรรม ๕ ประการ^{๓๕}

พหูสูต เป็นข้อ ๓ ในธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่^{๓๖}

พหูสูต มาจาก พหูสูโต คือ สดับตรับฟังมาก เป็นผู้คงแก่เรียน^{๓๗}

พหูสูต ว. แปลว่า ผู้สดับมาก ผู้เรียนมาก (บาลี. พหูสูต)^{๓๘}

พหูสูต พหูสูต แปลว่า ผู้สดับมาก ผู้คงแก่เรียน (adv.) very learned ; well taught ;
having a great knowledge.^{๓๙}

สุต คือ ทรงความรู้ ตามกระแสโสตทวาร ในคำว่า ผู้ทรงความรู้ ผู้ตั้งสมความรู้
(สุตฺโร สุตฺตฺนฺนฺโย) มีอรรถว่า ทรงจำไว้ทางโสตทวาร หรือการทรงจำ^{๔๐}

สุตพุทธะ คือ ภิกษุผู้เป็นพหูสูต (มีพุทธพจน์อันสดับไว้มาก) ชื่อว่า พระสุต-
พุทธะ (สุตพุทธฺโร)^{๔๑}

^{๓๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด,
หน้า ๖๖๓.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๔.

^{๓๕} คุณสมบัติของเจ้าอาวาส คือ ๑) มีศีล ๒) เป็นพหูสูต ๓) รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งทีชำระ ๔)
เมื่อมีสงฆ์จากต่างถิ่น ขวนขวายบอกชาวบ้านให้มาทำบุญ ๕) คล่องแคล่วในฉาน ๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.
ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๖.

^{๓๖} ธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ คือ ๑. เป็นผู้ละเอียด ๒. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
มารยาท ๓. เป็นพหูสูต ๔. เป็นธรรมกถึก ๕. เป็นวินัยธร, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘.

^{๓๗} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๐.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๖.

^{๓๙} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, หน้า ๑๗๓.

^{๔๐} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๐.

^{๔๑} พระพุทธะมี ๔ คือ (๑) พระสุตพุทธะ (๒) พระจตุตัจจุพุทธะ (๓) พระปัจเจกพุทธะ
(๔) พระสัมพันธุพุทธะ, อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๘๑ (มมร.).

ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก หรือความเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมากนี้เรียกได้ ๓ อย่าง คือ ๑. พหุสัจจะ ๒. พหุสูต ๓. สุตตะ เพราะต่างก็มีคำอธิบายความหมายเหมือนกัน เช่น ทรงสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น..ท่ามกลาง.. ที่สุด..พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดคดีด้วยทฤษฎี^{๔๖}

ความหมายของพหุสัจจะของนักวิชาการ คือ ผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้มาก หรือ คงแก่เรียน มีองค์ประกอบ คือ ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก เจนใจ ขบได้ด้วย ทฤษฎี คือ ความเป็นผู้มีสุตะมาก ได้แก่ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ ผู้สัจมาก ผู้เรียนมาก พหุสัจจะมีความหมายเหมือนกับพหุสูต และสุตะ

สรุป พหุสัจจะในพระพุทธศาสนา หมายความว่า ความที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ทรงความรู้กว้างขวาง ใส่ใจสัจระดับฟัง คั่นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ ส่วนพหุสัจจะใน ความหมายของนักวิชาการกล่าวตรงกันว่า คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก มีความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ความที่ได้ศึกษามาก ได้ยินได้ฟังมากนี้เรียกได้ ๓ อย่าง คือ พหุสัจจะ พหุสูต หรือ สุตตะ เพราะต่างมีความหมายเหมือนกัน คือ ทรงไว้ซึ่งสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ใฝ่สัจมาก ทรงจำไว้ได้คล่องปาก ขึ้นใจ สุตตะเป็นปัจจัยแก่ความเป็นพหุสูต บุคคลเป็น พหุสูต และเป็นผู้เข้าถึงสุตะ บุคคลบางคนมีสุตะ (ความรู้ที่ได้เล่าเรียนสัจไว้) เป็นอันมาก รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ถึงธรรมแห่งสุตะที่มากนั้นแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติธรรมหลัก (ธรรมานุธรรม ปฏิบัติ) บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นพหุสูต และเป็นผู้เข้าถึงโดยสุตะ

๒.๒ องค์ประกอบของพหุสัจจะ

พหุสัจจะ คือ ผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

๑) เป็นผู้ได้ยินได้ฟังซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน (พหุสูต)

๒) ทรงจำไว้ได้ (ธตา)

๓) คล่องปาก (วจสา ปริจิตา)

^{๔๖} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๓/๑๕๕.

๔) จินใจ (มนสานุเปกขิตา)

๕) แทงตลอดคดีด้วยทักขุ (ทักขุญา สุปฏิวิทธา)^{๔๗}

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ภิขุพาหุสัจจะ มีสุตะมาก เรียนนวังคสัตถุศาสน์แล้วทั้งเบื้องต้น และเบื้องปลายแห่งบาลีและอนุสนธิ เป็นผู้รองรับสุตะไว้ได้ ภิขุผู้ทรงสุตะได้แก่ ผู้ตั้งสมสุตะไว้ได้

ทรงจำไว้ได้ คือ ทรงจำได้คล่องแคล่ว เมื่อถูกขอให้กล่าวพระสูตรหรือชาดก จะยกขึ้นกล่าวพระสูตรหรือชาดกนั้นได้ทันที

คล่องปาก ได้แก่ สาธยายด้วยวาจา ด้วยสูตร ๑๐ หมวด วรรค ๑๐ หมวด ๕๐ หมวด

จินใจ ได้แก่ เพ่งด้วยจิต พระพุทธทศวณะที่ภิขุใดสาธยายด้วยวาจาแล้วปรากฏชัดแก่เธอผู้คิดอยู่ด้วยใจ เหมือนรูปปรากฏชัดแก่บุคคลผู้ยืนตามประทีปดวงใหญ่ ฉะนั้น

แทงตลอดคดีด้วยทักขุ ได้แก่ ใช้ปัญญาขบทะเลอุปโรปรัง ทั้งเหตุทั้งผล^{๔๘}

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของพาหุสัจจะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นผู้ได้ฟังมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับรับฟังไว้มาก ทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง จินใจ คือ ใส่ใจพิจารณาฝึกคิดจนแจ่มแจ้งในใจ และ แทงตลอดคดีด้วยทักขุ คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้งประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

๒.๓ ประเภทแห่งพาหุสัจจะ

พาหุสัจจะนั้น มี ๒ อย่าง คือ พาหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์^{๔๙} ดังนี้

๑) ภิขุพาหุสัจจะ คือ ภิขุผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ

๒) คฤหัสถ์พาหุสัจจะ คือ คฤหัสถ์ผู้เป็นพหูสูต เข้าถึงโดยสุตะที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญแล้ว^{๕๐}

๒.๓.๑. ภิขุพาหุสัจจะ ๓ ประเภท

^{๔๗} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๓/๑๕๕

^{๔๘} อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖๗-๗๐(มมร.).

^{๔๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, หน้า ๓.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

พวกภิกษุผู้พาศึกษาเห็นพระเถระสั่งสอนพวกภิกษุณีแล้ว ได้ลาภสักการะ คิดจะสั่งสอนพวกภิกษุณี ได้แสดงธรรมมีกถาเล็กน้อย สนทนาแต่เรื่องดิรัจฉานกถา ภิกษุณีไปเฝ้ากราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทแต่งตั้งภิกษุเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี^{๕๑} ทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุพาสักจะผู้มีคุณสมบัติ ๘ อย่าง^{๕๒} เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี^{๕๓}

ภิกษุผู้ได้ชื่อว่า พุทฺธสุตตะ (พาสักจะ) นี้ มี ๓ ประเภท คือ

- ๑) นิสัยมุจจนกะ ผู้พอพินนีสัย
- ๒) ปริสุปฏิฐาปกะ ผู้ให้บริษทุปฏิฐาก
- ๓) ภิกขุโนวาทกะ ผู้สั่งสอนภิกษุณี^{๕๔}

ภิกษุ นิสัยมุจจนกะ คือภิกษุผู้มีพรรษา ๕ โดยอุปสมบท ท่องมาติกา ๒ ได้ซ้ำของคล่องปาก จะต้องเรียนภาณวาร ๔ จากพระสุตตันตปิฎก เพื่อประโยชน์แก่ธรรมสวนะในวันปักข์ จะต้องเรียนกถามรรค เช่น อันธกวินทสูตร มหาราहुโลวาทสูตร อัมพัญฐสูตร เพื่อประโยชน์แก่การกล่าวธรรมแก่เหล่าชนผู้มาหา ฟังเรียนคาถาอนุโมทนา ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์อนุโมทนาในสังฆภัตงานมงคลและอวมงคล จะต้องเรียนวินัยจรรย์กรรมและมิใช่กรรม เพื่ออุโบสถและปวารณา จะต้องเรียนกรรมฐาน มีพระอรหัตเป็นที่สุด ด้วยสมาธิ และวิปัสสนา เพื่อกระทำสมณธรรม จะต้องเรียนพุทธพจน์มีพระสูตร ๔ ภาณวาร ด้วยการเรียนนี้ ภิกษุนี้ย่อมชื่อว่า เป็นพุทฺธสุตตะ เป็นผู้ปรากฏในทิส ๔ ได้ เพื่ออยู่โดยความเป็นอิสระของตน

ภิกษุผู้ปริสุปฏิฐาปกะ คือ ภิกษุผู้มีพรรษา ๑๐ โดยอุปสมบท ฟังกระทำวิภังค์ทั้ง ๒ ให้ซ้ำของคล่องปาก เพื่อแนะนำบริษัทในอภิวินัย โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด เมื่อไม่อาจ ฟังกระทำวิภังค์ทั้ง ๒ คัมภีร์ให้ควรแก่การผลัดเปลี่ยนกันกับภิกษุ ๓ รูป ฟังเรียนกรรมและมิใช่กรรม และชันชกวัตร เพื่อจะแนะนำบริษัทในอภิธรรม

ภิกษุโนวาทกะ คือ ภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี ฟังกระทำวินัยปิฎกนั้นพร้อมทั้งอรรถ-

^{๕๑} ดิรัจฉานกถา คือ ถ้อยคำที่ขัดขวางทางไปสู่สวรรค์นิพพาน ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๑๔/๓๑๖-๓๑๗.

^{๕๒} คุณสมบัติของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี ๘ อย่าง คือ ๑) มีศีล ๒) เป็นพหูสูต ๓) ชำนาญปาติโมกข์ ๔) วาจาไพเราะ ๕) เป็นที่ชมชอบของพวกภิกษุณี ๖) สามารถสั่งสอนพวกภิกษุณีได้ ๗) ไม่เคยประพฤติล่วงละเมิดในพวกภิกษุณี ๘) มีพรรษา ๒๐ หรือเกินกว่า, (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๑).

^{๕๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๑,

^{๕๔} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๓๗๓ (มมร.).

กล่าวให้ชำนาญ ด้วยการเรียนสุตะ เพียงเท่านั้น ภิกษุผู้ตั้งสอนภิกษุณี ชื่อว่าเป็นผู้มีสุตะมาก^{๕๕}

๒.๓.๒. กฎหัตถ์ปาหุสัจจะ ๔ ประเภท

ในอัมปิยสูตรสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้มีสุตะน้อย

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลปาหุสัจจะ ๔ ประเภทในโลก คือ

๑) บุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะ

๒) บุคคลผู้มีสุตะน้อย แต่เข้าถึงสุตะ

๓) บุคคลผู้มีสุตะมาก แต่ไม่เข้าถึงสุตะ

๔) บุคคลผู้มีสุตะมาก ทั้งเข้าถึงสุตะ^{๕๖}

บุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะ คือ บุคคลผู้ที่มีสุตะ คือ สุตตะ เყยยะ เวชยาकरणะ กาธา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภุทธธรรม เวทัลละ^{๕๗} น้อย ทั้งเขาก็ไม่รู้ธรรม^{๕๘} ฐธรรม^{๕๙} แห่งสุตะน้อยนั้น แล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

บุคคลผู้มีสุตะน้อยแต่เข้าถึงสุตะ คือ บุคคลผู้ที่มีสุตะ คือ สุตตะ เყยยะ ฯลฯ น้อย เมื่อรู้ธรรม ฐธรรมแห่งสุตะน้อยนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึงสุตะ คือ บุคคลผู้ที่มีสุตะ คือ สุตตะ เყยยะ ฯลฯ มาก รู้ธรรม ฐธรรมแห่งสุตะมากนั้น แล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

บุคคลผู้มีสุตะมากทั้งเข้าถึงสุตะ คือ บุคคลผู้ที่มีสุตะ คือ สุตตะ เყยยะ ฯลฯ มาก ทั้งรู้ธรรม ฐธรรมแห่งสุตะมากนั้น แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม^{๖๐}

ถ้าบุคคลมีสุตะน้อย ทั้งไม่ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขา ทั้งในด้านศีล และสุตะ ถ้าบุคคลแม้มีสุตะน้อย แต่ตั้งมั่นดีในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในด้านศีล แต่สุตะของเขาไม่สมบูรณ์ ถ้าบุคคลแม้มีสุตะมาก แต่ไม่ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขาในด้านศีล แต่สุตะของเขาสมบูรณ์ ถ้าบุคคลมีสุตะมาก ทั้งตั้งมั่น

^{๕๕} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๓๗๔-๓๗๕ (มมร.).

^{๕๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๕.

^{๕๗} นวัคคัตถุศาสน์ คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๕ คือ (๑) สุตตะ (๒) เყยยะ (๓) เวชยาकरणะ (๔) กาธา (๕) อุทาน (๖) อิติวุตตกะ (๗) ชาตกะ (๘) อัပ္ภุทธธรรม (๙) เวทัลละ (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐).

^{๕๘} ธรรม ในที่นี้หมายถึง ธรรมกถา, (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐).

^{๕๙} ธรรม ในที่นี้หมายถึง บาลี, (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐).

^{๖๐} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๕.

ดีในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ทั้งในด้านศีล และสุตะ^{๖๑}

กล่าวโดยสรุป พหุสัจจะ มี ๒ อย่าง คือ พหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์
ภิกษุพหุสัจจะ ๓ ประเภท คือ ภิกษุผู้ศึกษาพอพันนีสัย ผู้ให้บริษัทอุปฐาก ผู้สั่งสอนภิกษุณี
คฤหัสถ์พหุสัจจะ คือ ผู้มีสุตะน้อยไม่ตั้งมั่นในศีล ผู้มีสุตะน้อยตั้งมั่นในศีล ผู้มีสุตะมาก ไม่
ตั้งมั่นในศีล และ ผู้มีสุตะมาก ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตย่อมสรรเสริญในศีลและความเป็นพหูสูต

๒.๔ อานิสงส์แห่งพหุสัจจะ

๑. อานิสงส์ของภิกษุพหุสัจจะ เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้

- ๑) ละอกุศลธรรม บรรลุกุศลธรรม และทำให้แจ้งปรมัตตสัจจะ
- ๒) รักษาตนให้บริสุทธิ์
- ๓) อุดหนุนต่อการเพ่งพินิจธรรม
- ๔) เกิดความอดุทธาหะ
- ๕) เกิดการไตร่ตรอง ความเพียรพยายาม
- ๖) ทำให้แจ้งปรมัตตสัจจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา^{๖๒}
- ๗) ย่อมเป็นผู้มีลาภเกิดขึ้นโดยไม่ยาก^{๖๓}

๒. อานิสงส์ของคฤหัสถ์พหุสัจจะ ที่ไม่มีโทษ ตั้งอยู่ในศีล คือ

- ๑) บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ เมื่อตั้งมั่นในศีลและสุตะ^{๖๔}
- ๒) เพราะเป็นเหตุให้นำประโยชน์สุขในโลกทั้งสอง^{๖๕} มาให้^{๖๖}

กล่าวโดยสรุป ภิกษุพหุสัจจะมีอานิสงส์ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอกุศล บรรลุ
กุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย และคฤหัสถ์พหุสัจจะมีอานิสงส์ ทำให้
บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๒.๕ พหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

^{๖๑} อ.จ.ตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๕-๑๑.

^{๖๒} พ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๖๑ (มมร.).

^{๖๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคัลป์นี แพล เล่ม ๒, หน้า ๘.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๖๕} ใน โลกทั้งสอง คือ โลกนี้และโลกหน้า, พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๓๗/๓๗๗.

^{๖๖} พ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๖๑ (มมร.).

พาหุสัจจะ พหุสุต สุตตะ ปราภฏในพระไตรปิฎก ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก และอรรถกถา ดังนี้

๒.๕.๑ พาหุสัจจะในพระวินัยปิฎก

๑. มุสาวาทวรรค

ว่าด้วยการกล่าวเลียดสี

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทะเลาะแล้วด่า กล่าวเลียดสีพวกภิกษุผู้มีศีล ด้วยชาติกำเนิด.. ด้วยคำดำที่หยาบ คำคำสุภาพ... พวกภิกษุตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ทรงประชุมสงฆ์ บัญญัติสิกขาบท ‘ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเลียดสี’^{๖๓} คำดำมี ๒ อย่าง คือ (๑) คำดำหยาบ (๒) คำคำสุภาพ

คำดำหยาบ ได้แก่ คำดำว่า ท่านเป็นอูฐ แพะ โคนา ท่านเป็นสัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก ไม่มีสุคติหวังได้แต่ทุกคืนเท่านั้น คำดำที่เกี่ยวกับการร่วมประเวณี^{๖๔} ส่วนคำคำสุภาพ ได้แก่ คำดำว่า ท่านเป็นบัณฑิต ท่านเป็นคนฉลาดท่านเป็นนักปราชญ์ ท่านเป็นพหุสุต ท่านเป็นธรรมกถึก ท่านไม่มีทุกคืนหวังได้แต่สุคติเท่านั้น^{๖๕}

๒. สิกขาบทที่ ๑๑

ว่าด้วยการขอผ้าห่มหนาในฤดูหนาว

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงฝังกัมพลราคาแพงเข้าไปฟังธรรมจากภิกษุณีอุลลันทา ผู้เป็นพหุสุต เป็นนักพูด ได้ตรัสว่า “แม่เจ้า ท่านต้องการสิ่งใด โปรดได้บอกเถิด” ภิกษุณีอุลลันทา ทูลขอพระราชทานฝังกัมพลผืนนั้น เมื่อพระราชทานฝังกัมพลแล้ว ชาวบ้านพากันตำหนิว่า “ภิกษุณีเป็นคนมักมากไม่สันโดษ ไฉนจึงออกปากทูลขอฝังกัมพลจากพระราชเเล่” พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงตำหนิ ทรงมีพระพุทธบัญญัติ ว่า

^{๖๓} ภิกษุกล่าวเลียดสีด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ ๑) ชาติกำเนิด ๒) ชื่อ ๓) ตระกูล ๔) หน้าที่การงาน ๕) ศิลปวิทยา ๖) ความเจ็บไข้ ๗) รูปลักษณะ ๘) กิเลส ๙) อาบัติ ๑๐) คำดำ, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔/๒๐๑.

^{๖๔} คำว่า “การร่วมประเวณี” แปลมาจากคำว่า ยกาเรน ภกาเรน (ยก เมถุน. มิถุนสุต ขนทวยสุต อิทกมมัมเมถุน, ตสฺมี เมถุน ยกาธา วุตตติ ยกาธา ใช้ในความหมายว่าเมถุนธรรม คือคำด้วยคำว่า ยก หมายถึงคำถึงเรื่องของคน ๒ คน คือ ชายกับหญิงมีเพศสัมพันธ์กัน, (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๔).

^{๖๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๔.

“ภิกษุณีเมื่อจะขอผ้าห่มหนา ฟังขอได้เพียงราคา ๔ กังสะ”^{๑๐} เป็นอย่างมาก ถ้าขอเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัยปาจิตติย์”^{๑๑}

๓. ลิกขาบทที่ ๑๒ ว่าด้วยการขอผ้าห่มบางในฤดูร้อน

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงผ้าเปลือกไม้ราคาแพง เข้าไปฟังธรรมจากภิกษุณีอุลลันทา ได้ตรัสว่า “แม่เจ้า ท่านต้องการสิ่งใด โปรดได้บอกเถิด” ภิกษุณีอุลลันทา ทูลขอพระราชทานผ้าเปลือกไม้ผืนนั้น เมื่อพระราชทานถวายผ้าเปลือกไม้แล้ว ชาวบ้านพากันตำหนิว่า “ภิกษุณีเป็นคนมักมากไม่สันโดษ โจนจึงออกปากทูลขอผ้าเปลือกไม้จากพระราชाल่า” พระพุทธองค์รับสั่งให้ประหม่อมสงฆ์ ทรงตำหนิ ทรงมีพระพุทธรูปบัญญัติ ว่า

“ภิกษุณีเมื่อจะขอผ้าห่มบาง ฟังขอได้เพียงราคา ๒ กังสะครึ่งเป็นอย่างมาก ถ้าขอเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัยปาจิตติย์”^{๑๒}

๔. ลิกขาบทที่ ๓

ว่าด้วยการจงใจก่อความรำคาญ

ภิกษุณีอุลลันทาเป็นพหูสูต พระภัททกาปิลาณีก็เป็นพหูสูตได้รับสรรเสริญว่ามีคุณสมบัติยิ่งกว่า”^{๑๓} คนทั้งหลายจึงเข้าไปหาพระภัททกาปิลาณีก่อน ไปหาภิกษุณีอุลลันทาภายหลัง ภิกษุณีอุลลันทาเกิดริษยา จึงก่อความรำคาญด้วยการจงกรม ยืน นั่ง.. ท่องบ่น ต่อหน้าพระภัททกาปิลาณี ภิกษุณีพากันตำหนิว่า ‘แม่เจ้าอุลลันทาจงใจก่อความแค้นแม่เจ้าภัททกาปิลาณี’ พวกภิกษุณนำเรื่องไปกราบทูลให้ทรงทราบ มีพระพุทธรูปบัญญัติ

“ภิกษุณีใดจงใจก่อความไม่ผาสุกแก่ภิกษุณี ต้องอาบัติปาจิตติย์”^{๑๔}

^{๑๐} ๑ กังสะ เท่ากับ ๔ กหาปณะ, ๔ กังสะ จึงเท่ากับ (๔x๔) ๑๖ กหาปณะ (กฐา.อ. ๓๖๒).

^{๑๑} หมายความว่า ภิกษุณีขอจากคนอื่น ต้องอาบัตินิสสัยปาจิตติย์ แต่ถ้าขอจากสภรรรมิก ญาติและคนปวารณา แม้จะราคาเกิน ๔ กังสะ ก็ไม่ต้องอาบัติ (กฐา.อ. ๓๖๒).

^{๑๒} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๓๘๘-๓๘๙/๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๓} มีคุณสมบัติยิ่งกว่า คือ บวชจากตระกูลที่ใหญ่หรือประเสริฐกว่าและเป็นผู้ประเสริฐกว่าโดยคุณทั้งหลาย, (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๕๔๑/๒๑๓).

^{๑๔} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๕๔๑-๕๔๒/๒๑๓-๒๑๔.

๕. สิกขาบทที่ ๕

ว่าด้วยการนุดลากออก^{๓๕}

พระภิกษุทกกาปีลานีไปขอจำพรรษาอยู่กับภิกษุณีอุลลันทาในกรุงสาวัตถี คนทั้งหลายเห็นว่าภิกษุณีทกกาปีลานีเป็นพหูสูตมีคุณสมบัติยิ่งกว่า จึงเข้าไปหาพระเถรก่อนไปหาภิกษุณีอุลลันทาภายหลัง จึงโกรธ นุดลากพระภิกษุทกกาปีลานีออกจากห้อง ภิกษุณีพากันตำหนิว่า ‘แม่เจ้าอุลลันทาให้ที่พักแก่แม่เจ้าภิกษุทกกาปีลานีแล้ว โกรธ นุดลากออกไปเล่า’ พวกภิกษุนำเรื่องไปกราบทูลให้ทรงทราบ มีพระพุทธรบัตถุญติ

“ภิกษุณีใดให้ที่พักแก่ภิกษุณีแล้ว โกรธ ไม่พอใจ นุดลากออกไป หรือใช้ให้นุดลากออกไป ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๓๖}

๖. อจาริยวัตตกถา

เรื่องอุปัชฌาย์โง่เขลา^{๓๗}

ภิกษุทั้งหลายคิดว่า ‘มีพรรษาครบ ๑๐’ แต่เป็นผู้โง่เขลาให้อุปสมบท อุปัชฌาย์ไม่ฉลาด สัททวิหาริกฉลาด อุปัชฌาย์มีสุตะน้อย สัททวิหาริกเป็นพหูสูต อุปัชฌาย์ปัญญาทราม สัททวิหาริกปัญญาดี มีภิกษุรูปหนึ่งเคยเป็นอัญเจียรณีย์ถูกอุปัชฌาย์ว่ากล่าวโดยชอบธรรมได้โต้เถียงแล้ว ไปเข้าลัทธิเจียรณีย์ดั้งเดิม บรรดาภิกษุพากันตำหนิว่า ภิกษุทั้งหลายได้อ้างว่า มีพรรษาครบ ๑๐ แต่เป็นผู้โง่เขลา..ให้อุปสมบท ไปกราบทูลให้ทรงทราบ มีพระพุทธรบัตถุญติ

“ภิกษุผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ไม่พึงให้อุปสมบท รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ เรานุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถมีพรรษาครบ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ให้อุปสมบทได้”^{๓๘}

๗. เรื่องควรสงเคราะห์ภิกษุผู้เป็นพหูสูต

อวาสนแห่งหนึ่ง มีภิกษุหลายรูปเป็นผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ไม่รู้จักอุโบสถ หรือวิธีทำอุโบสถ หรือปาติโมกข์ หรือวิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดง มีภิกษุเป็นพหูสูต เชี่ยวชาญปริยัติ (อาคตาคม) ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตถกา เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา มีความละเอียด มีความ

^{๓๕} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๕๕๐/๒๒๒.

^{๓๖} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๕๕๑/๒๒๓.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๖/๑๐๔.

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๖/๑๐๕.

ระมัดระวัง ใฝ่การศึกษา มาในอาวสานนั้น ภิภุเหล่านั้นพึงสงเคราะห์ภิภุพหูสูต พึงอนุเคราะห์ โอภาปราศรัย บำรุงด้วยจรรณ ดินเหนียว ไม้ชำระฟัน น้ำบ้วนปาก

ถ้าไม่สงเคราะห์ อนุเคราะห์ โอภาปราศรัย บำรุงด้วยจรรณ ดินเหนียว ไม้ชำระฟัน น้ำบ้วนปาก ต้องอาบัติทุกกฏ^{๗๕}

พาทุสัจจะในพระวินัยปิฎก เป็นมูลแห่งพระพุทธบัญญัติ ๗ ลิกขาบท คือ เรื่องภิภุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเสียคดี (เป็นการกล่าวคำคำสุภาพว่า ท่านเป็นพหูสูต) เรื่องภิภุณี เมื่อจะขอผ้าห่มหนา พึงขอได้ไม่เกิน ๔ กังสะเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์ เรื่องภิภุณีเมื่อจะขอผ้าห่มบาง พึงขอได้ไม่เกิน ๒ กังสะครั้งเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์ เรื่องภิภุณีใดจงใจก่อความไม่ผาสุกแก่ภิภุณีต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่องภิภุณีใดให้ที่พักแก่ภิภุณีแล้ว โกรธ ไม่พอใจ นุดลากออกไปหรือใช้ให้นุดลากออกไปต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่องภิภุผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ไม่พึงให้อุปสมบท รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ ภิภุผู้ฉลาดผู้สามารถมีพรรษาครบ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน๑๐ให้อุปสมบทได้ และ เรื่องควรสงเคราะห์ภิภุผู้เป็นพหูสูต

๒.๕.๒ พาทุสัจจะในพระสุตตันตปิฎก

๑. สัลเลขสูตร^{๗๖}

พระสูตรว่าด้วยธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระมหาจุนทะ ที่ทูลถามเรื่องทักขณิและการสลัดทิ้งทักขณิ ตรัสว่า ภิภุควรคิดอย่างนี้ว่า ‘เราจะไม่ยึดติดไม่ถือนั่นทักขณิของตน ทักขณิสลัดได้ง่าย’... ทรงแสดงทางหลีกเลี่ยงความชั่วว่า

ทางที่ขรุขระ จะพึงมีทางที่ราบเรียบอื่น เพื่อใช้เป็นทางหลีกเลี่ยง ทำน้ำที่ขรุขระ จะพึงมี ทำน้ำที่ราบเรียบอื่นเพื่อใช้เป็นทางหลีกเลี่ยง แม้ฉันใดความไม่เบียดเบียนก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เบียดเบียน เจตนาจเว้นจากการฆ่าสัตว์..ลักทรัพย์..การไม่ประพฤติพรหมจรรย์..การพูดเท็จ..การพูดส่อเสียด.. การพูดคำหยาบ..การพูดเพื่อเจ้อ..ความไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของ... พาทุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก) เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้ได้ยินได้ฟังน้อย..^{๗๗}

^{๗๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๔๔.

^{๗๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒-/[๓๑-๓๓].

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๓๓.

๒. ทุกกถาสูต

ว่าด้วยการพูดเป็นเรื่องไม่ดีและเรื่องดีสำหรับผู้อื่น

๒.๑ การพูด เป็นเรื่องไม่ดี สำหรับบุคคล ๕ จำพวก เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล คือ

- ๑) การพูดเรื่องศรัทธา เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา
- ๒) การพูดเรื่องศีล เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ทุศีล
- ๓) การพูดเรื่องพหุสัจจะ^{๔๒} เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้มีสุตตะ^{๔๓}น้อย
- ๔) การพูดเรื่องจาคะ เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ตระหนี่
- ๕) การพูดเรื่องปัญญา เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้มีปัญญาทรม

การพูดเรื่องศรัทธาเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา เพราะบุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเมื่อพูดเรื่องศรัทธาก็ขัดใจ โกรธ แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้ไม่มีศรัทธาไม่พิจารณาเห็นสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ในตน และไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีสัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องศีลเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ทุศีล เพราะบุคคลผู้ทุศีลเมื่อพูดเรื่องศีลก็ขัดใจ โกรธ แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เพราะผู้ทุศีลไม่เห็นศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ในตน และไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องพหุสัจจะเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้มีสุตตะน้อย เพราะบุคคลผู้มีสุตตะน้อยเมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะก็ขัดใจ โกรธ แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีสุตตะน้อยไม่พิจารณาเห็นสุตตสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยสุตตะ) ในตน และไม่ได้ปฏิบัติปราโมทย์ที่มีสุตตสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องจาคะเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้ตระหนี่ เพราะบุคคลผู้ตระหนี่เมื่อพูดเรื่องจาคะก็ขัดใจ โกรธ แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้ตระหนี่

^{๔๒} เป็นพหุสุต หมายถึง ได้สดับพระพุทธพจน์ หรือได้เล่าเรียนนวังคสัตถุศาสน์ (คำสอนของพระศาสดามิองค์ ๕), อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๒๕๖.

^{๔๓} สุตตะ หมายถึง นวังคสัตถุศาสน์ (คำสอนของพระศาสดามิองค์ ๕) คือ ๑) สุตตะ ๒) เกยยะ ๓) เวชยาकरणะ ๔) กถา ๕) อุทาน ๖) อิติวุตตะกะ ๗) ชาตกะ ๘) อัပ္ภุตธรรม ๙) เวทลละ (อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๕๕).

ไม่พิจารณาเห็นจากสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยจาคะ) ในตน และได้ปติปราโมทย์ที่มีจากสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องปัญหาเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับบุคคลผู้มีปัญหาทราวม เพราะบุคคลผู้มีปัญหาทราวมเมื่อพูดเรื่องปัญหาก็ขัดใจ โกรธ แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีปัญหาทราวมไม่พิจารณาเห็นปัญหาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ในตนและไม่ได้ปติปราโมทย์ที่มีปัญหาสัมปทานั้นเป็นเหตุ

๒.๒ การพูดเป็นเรื่องดี สำหรับบุคคล ๕ จำพวก เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล คือ

- ๑) การพูดเรื่องศรัทธา เป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีศรัทธา
- ๒) การพูดเรื่องศีล เป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีศีล
- ๓) การพูดเรื่องพหุสัจจะ เป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้เป็นพหูสูต
- ๔) การพูดเรื่องจาคะ เป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีจาคะ
- ๕) การพูดเรื่องปัญหา เป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีปัญหา

การพูดเรื่องศรัทธาเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีศรัทธา เพราะบุคคลผู้มีศรัทธาเมื่อพูดเรื่องศรัทธาก็ไม่ขัดใจ ไม่แสดงอาการ โกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีศรัทธาพิจารณาเห็นศรัทธาสัมปทาในตน และได้ปติปราโมทย์ที่มีศรัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องศีลเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีศีล เพราะบุคคลผู้มีศีลเมื่อพูดเรื่องศีลก็ไม่ขัดใจ ไม่แสดงอาการ โกรธ และไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีศีลพิจารณาเห็นศีลสัมปทาในตน และได้ปติปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องพหุสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้เป็นพหูสูต เพราะบุคคลผู้เป็นพหูสูตเมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะก็ไม่ขัดใจ ไม่แสดงอาการ โกรธ และไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้เป็นพหูสูตพิจารณาเห็นสุตสัมปทาในตน และได้ปติปราโมทย์ที่มีสุตสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องจาคะเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีจาคะ เพราะบุคคลผู้มีจาคะเมื่อพูดเรื่องจาคะก็ไม่ขัดใจ ไม่แสดงอาการ โกรธ และไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีจาคะพิจารณาเห็นจากสัมปทาในตน และได้ปติปราโมทย์ที่มีจาคะสัมปทานั้นเป็นเหตุ

การพูดเรื่องปัญหาเป็นเรื่องดีสำหรับบุคคลผู้มีปัญหา เพราะบุคคลผู้มีปัญหา เมื่อพูดเรื่องปัญหาก็ไม่ขัดใจ ไม่แสดงอาการโกรธ และไม่พอใจ เพราะบุคคลผู้มีปัญหา พิจารณาเห็นปัญหาลงตัวในตน และได้ปฏิบัติปรารถนาที่มีปัญหาลงตัวนั้นเป็นเหตุ^{๘๔}

๓. อุปาสกสูตร^{๘๕}

ว่าด้วยอุบาสก อุบาสกชาวบ้านอิฉานังคะไปเฝ้าพระพุทธองค์ ตรัสว่า ‘นานเหลือเกินท่านจึงมีเหตุมา ณ ที่นี้ได้’ กราบทูลว่า ‘เข้าพระองค์ประสงค์จะเข้าเฝ้านานแล้ว แต่ มัววนขวายกับกิจที่จะต้องทำจึงไม่สามารถเข้ามาเฝ้าได้’ จึงทรงเปล่งพุทธอุทานว่า

ความสุขย่อมมีแก่บุคคลผู้ไม่มีอะไร^{๘๖} ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว^{๘๗} เป็นพหูสูต^{๘๘}
ท่านจงดูคนที่ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลกำลังเดือดร้อนอยู่ เพราะคนที่มีความผูกพันกับคนอื่น
ย่อมเดือดร้อน^{๘๙}

๔. ชัคควิสานสูตรตนิทเทส

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่

บุคคลพึงคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ผู้ยิ่งใหญ่
มีปฏิภาณ รู้จักประโยชน์แล้ว พึงกำจัดความสงสัย
ประพัตติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด^{๙๐}

^{๘๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๗/๒๕๘-๒๖๑.

^{๘๕} บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕.

^{๘๖} ไม่มีอะไรหมายถึงไม่มีอารมณ์อะไรในอารมณ์ทั้ง ๕ ที่จะต้องยึดถือด้วยตัวตนว่า “สิ่งนั้นเป็นของเรา” อีกนัยหนึ่งหมายถึงไม่มีกิเลสเครื่องกังวลมีราคะเป็นต้น, (บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕).

^{๘๗} ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว หมายถึงผู้ทำกิจเสร็จแล้ว ได้แก่ บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ ในที่นี้หมายถึงพระอรหันต์, (บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕).

^{๘๘} พหูสูต ในที่นี้หมายถึงเป็นพหูสูตด้วยปฏิบัติเวทพาสัจจะ(ความเป็นพหูสูตด้วยการรู้แจ้งธรรม), (บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕).

^{๘๙} บุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๑๕๕.

^{๙๐} บุ.อุ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๔๖๒.

ฟังคบมิตรผู้เป็นพหูสูต อธิบายว่า มิตรผู้เป็นพหูสูต (ผู้ได้ยินได้ฟังมาก) ทรงจำสิ่งที่เล่าเรียนมาแล้วได้ สัมผัสสิ่งที่เล่าเรียนมาแล้วไว้ได้ คือ ธรรมเหล่าใด ที่มีความงามในเบื้องต้น..ท่ามกลาง..ที่สุด..พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะครบถ้วน ธรรมที่เล่าเรียนมามาก ทรงจำไว้ได้ ค่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดชัดเจนตามทฤษฎี

ทรงธรรม ได้แก่ สุตตะ เกยยะ เวยยาकरणะ กถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อปัฏทธรรม เวทลละ

ผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม อธิบายว่า ฟังคบหา เสพเป็นนิจ เฉพาะมิตรผู้เป็นพหูสูต และผู้ทรงธรรม ผู้เป็นมิตรผู้ยิ่งใหญ่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ^{๕๐}

๕. วิชาสูตร

ว่าด้วยวิชา พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีล จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่บริบูรณ์ เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า ‘ทางที่ดี เราควรเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล..’ เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เมื่อนั้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ คือ

- ๑) ผู้มีศรัทธา
- ๒) มีศีล
- ๓) เป็นพหูสูต
- ๔) เป็นธรรมกถึก
- ๕) เข้าไปสู่บริษัท
- ๖) แก่แล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท
- ๗) ทรงวินัย
- ๘) ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ
- ๙) เห็นหมู่สัตว์ด้วยตาทิพย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม
- ๑๐) ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนั้น ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้จึงชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์^{๕๑}

^{๕๐} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๔๖๓.

^{๕๑} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐/๑๕.

๖. สามณेरสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัตินของภิกษุผู้ให้สามณेरอุปัฏฐาก

พระพุทธรเจ้าตรัสตอบพระอุบาลีว่า “อุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ พึงให้สามณेरอุปัฏฐากได้ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- ๑) เป็นผู้มึศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
- ๒) เป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทิกฐิ
- ๓) ทรงจำปาติโมกข์ได้ดี จำเนกได้ดี ให้เป็นไปได้ดีโดยพิสคาร วินิจจัยได้ดี โดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ
- ๔) เป็นผู้สามารถพยาบาลได้เองหรือใช้ให้ผู้อื่นพยาบาลสัททวิหาริกผู้เจ็บไข้
- ๕) เป็นผู้สามารถระงับได้เองหรือใช้ให้ผู้อื่นช่วยระงับความไม่ยินดี
- ๖) เป็นผู้สามารถบรรเทาความรำคาญที่เกิดขึ้นได้เองโดยธรรม
- ๗) เป็นผู้สามารถปลดเปลื้องความเห็นผิดที่เกิดขึ้นได้โดยธรรม
- ๘) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิศีล
- ๙) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิจิต
- ๑๐) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิปัญญา

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้พึงให้สามณेरอุปัฏฐากได้”^{๕๗}

๗. วัฑฒิสูตร

ว่าด้วยความเจริญ

อริยสาวก เมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการนี้ชื่อว่าเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ ชื่อว่า มีปกติรับเอาสิ่งที่เป็นสาระ และมีปกติรับเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย คือ

- ๑) เจริญด้วยนาและสวน
- ๒) เจริญด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก
- ๓) เจริญด้วยบุตรและภรรยา
- ๔) เจริญด้วยทาส กรรมกร และคนใช้
- ๕) เจริญด้วยสัตว์สี่เท้า
- ๖) เจริญด้วยศรัทธา

^{๕๗} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๖/๘๗.

๓) เจริญด้วยศีล

๔) เจริญด้วยสุตะ

๕) เจริญด้วยจาคะ

๑๐) เจริญด้วยปัญญา^{๕๔}

บุคคลใดในโลกนี้เจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้า บุคคลนั้นเป็นผู้มีโภคสมบัติ มียศ ญาติมิตร และพระราชาก็ทรงยกย่อง

บุคคลใดในโลกนี้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา บุคคลนั้นเป็นผู้คงที่เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา เชื่อว่าเจริญทั้ง ๒ ประการในปัจจุบัน^{๕๕}

๘. มหากัปปีนเถรคาถา

ภายิตของพระมหากัปปีนเถระ

พระมหากัปปีนเถระได้กล่าวคาถาว่า

..บุคคลพึงปรารถนาท่านผู้เป็นนักปราชญ์

และท่านผู้เป็นพหูสูตซึ่งสามารถทำกิจของตนให้สำเร็จได้

ด้วยกำลังปัญญาให้อยู่ในสกุล

เหมือนคนทั้งหลายข้ามแม่น้ำที่เต็มเปี่ยมได้ด้วยเรือ^{๕๖}

พาสัจจะในพระสูตรตันตปิฎก พาสัจจะ เป็นทางหลักเถียงสำหรับผู้ไฉนได้ ฟังน้อย การพูดเรื่องพาสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า ‘บุคคลพึงคบมิตรพหูสูต’ ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเช่น มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึกฯ จึงเชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ คุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุผู้ให้สามเณรอุปฐาก คือ เป็นผู้มศีล เป็นพหูสูต แทงตลอดดีด้วยทิวลิปฯ บุคคลผู้เจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้าย่อมได้รับการยกย่อง ส่วนบุคคลผู้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาย่อมเจริญทั้ง ๒ ประการในปัจจุบัน ภายิตของพระมหากัปปีนเถระกล่าวคาถาว่า.. บุคคลพึงปรารถนาเป็นนักปราชญ์ เป็นพหูสูตซึ่งสามารถทำกิจตนให้สำเร็จได้ด้วยปัญญา

๒.๕.๓ พาสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก

^{๕๔} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๔/๑๖๒.

^{๕๕} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๔/๑๖๓.

^{๕๖} จ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๕๖/๔๓๖.

๑. โสวจัสตาทุกะ

คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย

โสวจัสตาทุกะ ได้แก่ ความเป็นผู้ว่าง่าย ได้แก่ กิริยาของผู้ว่าง่าย ภาวะของผู้ว่าง่าย ความเป็นผู้ว่าง่าย ความไม่ยึดถือข้างข้างขึ้น ความไม่พอใจในการโต้แย้ง ความเอื้อเฟื้อ ภาวะแห่งความเอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ความเคารพ และการรับฟังในเมื่อถูกสหธรรมิกว่ากล่าว

ความเป็นผู้มีมิตรดี ได้แก่ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา การเสพ การส้องเสพ การส้องเสพด้วยดี การคบ การคบหา ความภักดี ความจงรักภักดีต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายและใจโน้มน้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น^{๕๓}

๒. โทวจัสตาทุ

คือ ความเป็นผู้ว่ายาก

ความเป็นผู้ว่ายาก ได้แก่ กิริยาที่เป็นผู้ว่ายาก ภาวะที่เป็นผู้ว่ายาก ความยึดถือข้างข้างขึ้น ความพอใจในการโต้แย้ง กิริยาที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เคารพ ความไม่เชื่อฟังในเมื่อถูกว่ากล่าวโดยชอบธรรม

ปาปมิตตตา ได้แก่ บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล เป็นผู้มีสุตะน้อย มีความตระหนี่ มีปัญญาทราวม การเสพ การเสพเป็นนิตย์ การเสพด้วยดี การคบ การคบด้วยดี ความภักดี ความจงรักภักดี ความเป็นผู้โน้มไปตามบุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่า ปาปมิตตตา^{๕๔}

๓. จตุกกนิทเทส

อัตตวาทุปาทาน ได้แก่ บุคคลในโลกนี้ผู้มีสุตะน้อย ไม่ได้เห็นพระอรិยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมพิจารณาเห็นรูปเป็นตนหรือเห็นตนมีรูป เห็นรูปในตน หรือเห็นตนในรูป เห็นเวทนาเป็นตน ฯลฯ เห็นสัญญาเป็นตน ฯลฯ เห็นสังขารเป็นตน ฯลฯ เห็นวิญญาณเป็นตน หรือย่อมพิจารณาเห็นตนมีวิญญาณ

^{๕๓} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๓๔-๑๓๓๕/๓๓๓.

^{๕๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๓/๕๘๑.

เห็นวิญญาณในตน หรือเห็นตนในวิญญาณ ดังนี้ทูลฐิติ ความเห็นผิด ฯลฯ ความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อัตตวาทุปาทาน^{๕๕}

๔. สัตตกนิทเทส

อสังกรรม ๗ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา

๒. ไม่มีhiri

๓. ไม่มีโอตตปปะ

๔. มีสุตะน้อย

๕. เกียจคร้าน

๖. หลงลืมสติ

๗. มีปัญญาทรม^{๕๖}

๕. จตุกกบุคคลบัญญัติ

บุคคล ๔ ประเภท คือ

บุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคยยะ เวชยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทลละน้อย แต่เขาหา^{๕๗}อรรธ^{๕๘}รู้^{๕๙}ธรรม^{๖๐}แห่งสุตะน้อยนั้นแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

บุคคลผู้มีสุตะน้อย แต่เข้าถึงสุตะ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคยยะ เวชยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทลละน้อย แต่เขา^{๖๑}รู้^{๖๒}อรรธ^{๖๓}รู้^{๖๔}ธรรม^{๖๕}แห่งสุตะน้อยนั้น ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึงสุตะ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคยยะ เวชยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทลละมาก แต่เขาหา^{๖๖}อรรธ^{๖๗}รู้^{๖๘}ธรรม^{๖๙}แห่งสุตะมากนั้นแล้ว ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

^{๕๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๘/๕๘๕.

^{๕๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๕๐/๖๐๗.

^{๕๗} อรรธ หมายถึง อรรธกถา (อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๘๕/๒๑๖).

^{๕๘} ธรรม หมายถึง บาสิ (อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๘๕/๒๑๖).

บุคคลผู้มีศุตะมากทั้งเข้าถึงศุตะ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้มีศุตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္พภูตธรรม เวทลละมาก ทั้งรู้ธรรมแห่งศุตะมาก แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม^{๑๑๓}

พหุสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก โสวัจสสตาทุกะ คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย และ ความเป็นผู้มีมิตรดี ได้แก่ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา โทวัจสสตาคือ ความเป็นผู้ว่างาย และ ปาปมิตตตา ได้แก่ บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล เป็นผู้มีศุตะน้อย มีความตระหนี่ อตตวาทูปาทาน ได้แก่ บุคคลในโลกนี้มีผู้มีศุตะน้อย ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ อสัทธรรม ๗ ประการ คือ ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ โอตตปปะ มีศุตะน้อย เกยจกร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทราม บุคคล ๔ ประเภท คือ ผู้มีศุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงศุตะ ผู้มีศุตะน้อยแต่เข้าถึงศุตะ ผู้มีศุตะมากแต่ไม่เข้าถึงศุตะ และผู้มีศุตะมาก ทั้งเข้าถึงศุตะ

๒.๕.๔ พหุสัจจะในคัมภีร์อรรถกถา

๑. อุทัจจกุกกุจะ

อุทัจจกุกกุจะเกิดได้ด้วยการไม่กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย (ไม่มีโยนิโสมนสิการ) ธรรมสำหรับละอุทัจจกุกกุจะ ๖ ประการ คือ

- ๑) ความเป็นพหูสูต
- ๒) ความเป็นผู้สอบถาม
- ๓) ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย
- ๔) ความคบหาคนเจริญแล้ว
- ๕) ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
- ๖) การกล่าวถ้อยคำที่เป็นที่สัพปาเย^{๑๑๔}

เมื่อภิกษุศึกษา เล่าเรียนทั้งพระบาลี ทั้งอรรถกถานิยามหนึ่ง สอง หรือห้านิยาม ย่อมละอุทัจจกุกกุจะ ได้ ด้วยความเป็นพหูสูต (พหุสัจจะ ความเป็นผู้สดับมาก)

ภิกษุผู้มากด้วยการสอบถามสิ่งที่เป็นกัปปิยะ และอกัปปิยะ

ภิกษุผู้รู้ความเป็นปกติในวินัยบัญญัติ เป็นไปในอำนาจวินัยที่จำของแล้ว

^{๑๑๓} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๘๕/๒๑๖-๒๑๗.

^{๑๑๔} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๕๐ (มมร.).

ภิกษุผู้เข้าไปหาท่านผู้เจริญ คือพระเถระผู้ใหญ่
 ภิกษุผู้คบถลาณมิตรผู้ทรงวินัย เช่น พระอุบาลีเถระ ย่อมละอุทธัจจกุกกุจะได้
 ในอิริยาบถทั้งหลาย มียืน นั่งเป็นต้นย่อมละอุทธัจจกุกกุจะได้ ด้วยการกล่าว
 ถ้อยคำที่เป็นที่สัพปาเยเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ และอกัปปิยะ
 ด้วยกรรม ๖ ประการนี้ย่อมละอุทธัจจกุกกุจะได้ ภิกษุย่อมรู้ชัดว่า อุทธัจจะ จะ
 ไม่เกิดต่อไปด้วยอหัตมรรค กุกกุจะจะไม่เกิดต่อไปด้วยอนาคามิมรรค

๒. ธรรมสำหรับละวิจิกจนา

วิจิกจนา (ความสงสัย) นั้นจะละได้ก็ด้วยโยนิโสมนสิการในธรรมทั้งหลาย
 มีกุศลธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อละวิจิกจนา คือ

- ๑) ความเป็นพหูสูต
- ๒) ความเป็นผู้สอบถาม
- ๓) ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย
- ๔) ความเป็นผู้มากด้วยอธิโมกษ์
- ๕) ความเป็นผู้มีถลาณมิตร
- ๖) การกล่าวถ้อยคำที่เป็นที่สัพปาเย^{๑๐๕}

ผู้ศึกษาเล่าเรียนทั้งพระบาลี ทั้งอรรถกถาปกรณ์หนึ่ง หรือห้าปกรณ์ ย่อมละ
 วิจิกจนาได้ ด้วยพหูสูตจะ ผู้มากด้วยการสอบถาม โดยการปรารถพระรัตนตรัย ผู้ชำนาญ
 ชำชองในพระวินัย ผู้มากด้วยอธิโมกษ์ กล่าวคือ มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ผู้คบหา
 ถลาณมิตร ผู้เป็นสัทธาวิมุติ เช่นพระวัคคลีเถระ ย่อมละวิจิกจนาได้ด้วยพหูสูตจะ

ในอิริยาบถทั้งหลาย มียืน นั่งเป็นต้นย่อมละวิจิกจนาได้ ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่
 เป็นที่สัพปาเยเกี่ยวกับคุณของพระรัตนตรัย

ด้วยกรรม ๖ ประการนี้ย่อมละวิจิกจนาได้ พระโยคาวจรย่อมรู้ชัดว่า วิจิกจนา จะ
 ไม่เกิดต่อไปเพราะ โสคาปัตติมรรค^{๑๐๖}

^{๑๐๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕๐ (มมร.).

^{๑๐๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕๒ (มมร.).

๓. อรรถกถามงคลสูตร

พาสัจจะ เป็นมงคลหนึ่งใน ๓๘ มงคลสูงสุด^{๑๑๑} คือ

- ๑) พาสัจจะ
- ๒) ศิลปะ
- ๓) วินัยที่ศึกษาคือแล้ว
- ๔) วาจาสุภายิต

พาสัจจะ ได้แก่ การทรงไว้ซึ่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ภิกษุผู้เป็นพระธรรมวินัย เป็นผู้สดับมาก ทรงไว้ซึ่งสุดตะ เกยยะฯ เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุทำให้แจ้งซึ่งปรมาตตสัจจะ ศิลปะมี ๒ ชนิด คือ อคาริยศิลปะ การงานที่เว้นจากการเบียดเบียนสัตว์อื่นและอนาคาริยศิลปะ การจัดทำสมณบริวาร วินัยที่ศึกษาคือแล้ว มี ๒ ชนิด คือ อคาริยวินัย (การเว้นอกุศลกรรมมถ ๑๐) และอนาคาริยวินัย (การไม่ต้องอาบัติ ๗ กองหรือปาริสุทธศีล ๔) และวาจาสุภายิต ได้แก่ วาจาสูงสุด วาจาเป็นธรรม วาจาเป็นที่รัก วาจาที่เป็นจริง^{๑๑๒}

๔. อรรถกถาอนุคคหสูตร

ว่าด้วยธรรมที่สนับสนุนสัมมาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิ (สมมาทิฏฐิ) ได้แก่ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ

- ๑) ศิลสนับสนุนแล้ว (สีตานุกคหิตา) ได้แก่ อันศีลสนับสนุน คือ รักษาไว้แล้ว
- ๒) สุตสนับสนุน (สุตานุกคหิตา) ได้แก่ พาสัจจะสนับสนุน
- ๓) สากัจฉาสนับสนุน (สากัจฉานุกคหิตา) ได้แก่ ธรรมสากัจฉาสนับสนุน
- ๔) สมณะสนับสนุนแล้ว (สมถานุกคหิตา) ได้แก่ เอกกคคาจิตสนับสนุน

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เปรียบบุรุษผู้ปลูกเมล็ดมะม่วงหวานแล้วปักเขตไว้โดยรอบ รดน้ำ ทำความสะอาดโคนต้น บำรุงต้นมะม่วงตามเวลาฯ พึงเห็นวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิเหมือนการปลูกเมล็ดมะม่วง พึงเห็นศีลสนับสนุนเหมือนการปักเขต พึงเห็นสุตสนับสนุนเหมือนการรดน้ำ พึงเห็นสากัจฉาสนับสนุนเหมือนทำความสะอาดโคนต้น พึงเห็นสมณะสนับสนุนด้วยอำนาจการขัดอันตรายของฉานและวิปัสสนา เหมือนการขนซากสัตว์ออกไป พึงเห็นการที่

^{๑๑๑} อรรถกถามงคลสูตรแบ่งเป็น ๑๑ กถา กถาที่ ๓ มี ๔ มงคล คือ พาสัจจะ ศิลปะ วินัยที่ศึกษาคือแล้ว วาจาสุภายิต, พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๖๐ (มมร.).

^{๑๑๒} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๖๐-๑๖๓ (มมร.).

วิปัสสนามีกำลังสนับสนุน เหมือนการดึงใยแมงมุมออกไป ฟังทราบการที่สัมมาทิฐิผู้มีมูลอันศีล เป็นต้นเหล่านี้สนับสนุนแล้ว เจริญด้วยอำนาจมรรคอันวยผลแห่งเจโตวิมุตติและผลแห่งปัญญาวิมุตติเร็วพลันเหมือนการที่ต้นไม้เจริญงอกงามเร็วพลัน^{๑๐๕}

พาสัจจะในอรรถกถา พาสัจจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ใน ๖ ประการสำหรับละอุทธัจจกุกุจจะ คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ พาสัจจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ในกุศลธรรม ๖ ประการ สำหรับละวิจิกิจฉา คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ พาสัจจะ เป็นมงคลหนึ่งใน ๓๘ มงคลสูงสุด พาสัจจะ หนึ่งในธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ศีล พาสัจจะ สากัจฉา และสมณะ

๒.๖ บุคคลผู้เป็นพหูสูตครั้งพุทธกาล

ตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นตำแหน่งในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าประทานแต่งตั้งให้แก่ บริษัท ๔ อันมี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ โดดเด่น ยอดเยี่ยม เป็นเอก เป็นยอด เป็นผู้ประเสริฐที่สุด โดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีปัญญา เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ ปฏิภาณ เป็นพหูสูต ได้แก่

๒.๖.๑ ภิกษุผู้เป็นพหูสูต

๑) พระสารีบุตรเถระ

เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ในอดีตชาติ พระสารีบุตรบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีชื่อว่าสรมมาณพต่อมาเป็นดาบส สมัยพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เสด็จไปโปรดสรทดาบสที่ทำสักการะในพระพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า

ในปัจจุบันชาติ พระเถระมาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์แห่งตระกูลหัวหน้าพราหมณ์ที่หมู่บ้านนาลกะ (บางแห่งเรียกนาลันตะ) เมืองราชคฤห์ บิดาชื่อวังคันตะ มารดาชื่อสารี จึงได้นามว่าสารีบุตร เมื่อเขาว่าวัยเรียกว่า อุปติสสะ มีเพื่อนสนิทชื่อ โกลิตะ (ต่อมาคือ พระมหาโมคคัลลานะ) มีน้องชาย ๓ คน ชื่อ จุนทะ อุปเสนะ และเรวตะ น้องสาว ๓ คน คือ จาลา อุปจาลา และสีสุปจาลา ซึ่งต่อมาได้บวชในพระพุทธศาสนาทั้งหมด เมื่ออุปติสสะ และโกลิตะไปเที่ยวคูดมหรสพบนยอดเขาด้วยกัน คราวหนึ่งไปคูดแล้วเกิดความสลดใจ คิดออกแสวงหาโมกขธรรมจึงไปบวชในสำนักของสังยุตติปริพาชกก็ไม่บรรลุจุดมุ่งหมาย วัน

^{๑๐๕} อก.ปญจก. (ไทย) ๓/๒๕/๓๕ (มมร.).

หนึ่งอุปติสสปริพาชกได้พบพระอัสสชิเถระขณะบิณฑบาต เกิดความเลื่อมใสตามไปสนทนาถามหลักคำสอนความย่อเพียงคาถาเดียว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม รีบกลับไปบอกแก่โกลิตะ แล้วพากันไปเฝ้าพระพุทธองค์มีปริพาชกตามไปด้วย ๒๕๐ คน ขณะที่ทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ ทรงขยายพระธรรมเทศนาทำให้ปริพาชก ๒๕๐ คนบรรลุพระอรหัตต์ เว้นพระอัครสาวกทั้ง ๒ จบพระธรรมเทศนาทรงประทานอุปสมบทให้ทั้ง ๒ ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาที่เวฬุวัน เมื่อบวชแล้ว ๑๕ วันพระสารีบุตรได้ฟังพระธรรมเทศนาเวทนาปริคคหสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ที่ทนขปริพาชก (หลานของท่าน) ท่านส่งญาณไปตามกระแสพระสูตร แล้วบรรลุพระอรหัตต์ (ส่วนหลานของท่านบรรลุโสดาปัตติผล)^{๑๑๑}

พระพุทธองค์ประทับอยู่ในพระเชตะวัน ทรงตั้งพระอัครสาวกทั้งสองว่า สารีบุตรเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายของเราผู้มีปัญญามาก เป็นพหูสูต และพระอัครสาวกฝ่ายขวา^{๑๑๒}

ในบั้นปลายชีวิต ท่านปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้าไม่กี่เดือน ใกล้เคียงปรินิพพานท่านเดินทางไปโปรดมารดาของท่านที่ยังเป็นมิจฉาทิฎฐิให้ได้รับบรรลุพระโสดาบันแล้วปรินิพพานที่บ้านเกิด ด้วยปักขันทีกาพาธ หลังจากปลงศพพระจุนทะน้องชายของท่านนำอัฐิธาตุไปถวายพระพุทธเจ้าทรงให้ก่อสถูปบรรจุพระอัฐิธาตุ ณ พระเชตะวัน เมืองสาวัตถี) พระอรรถกถาจารย์ว่าท่านปรินิพพานวันเพ็ญเดือน ๑๒ จึงเท่ากับ ๖ เดือนก่อนปรินิพพาน)^{๑๑๓}

๒) พระอานนทเถระ

พระอานนทเถระ เป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง เป็นเจ้าชายในศากยวงศ์ เป็นโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะซึ่งเป็นพระเจ้าอาของเจ้าชายสิทธัตถะ ท่านออกบวชพร้อมกับอนุรุทธะและอุบาลี เป็นต้น และต่อมาได้รับเลือกให้เป็นพระอุปัชฌาย์ประจำพระองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งพระสาวกในตำแหน่งเอตทัคคะทรงแต่งตั้งพระอานนทใน ๕ ตำแหน่ง ดังนี้ว่า

อานนท์เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นพหูสูต^{๑๑๔}

^{๑๑๑} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๓๒ (มมร.).

^{๑๑๒} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๑๕-๒๓๒ (มมร.).

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

^{๑๑๔} ผู้เป็นพหูสูต หมายถึงได้เรียนพุทธพจน์โดยตรงจากพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ในฐานะ “ขุนคลังปริยัติ” ในศาสนาของพระพุทธผล, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๕/๒๕.

อานนที่เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีสติ^{๑๑๔}

อานนที่เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีคติ^{๑๑๕}

อานนที่เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีริติ^{๑๑๖}

อานนที่เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นอุปัฏฐาก^{๑๑๗}

ความเป็นเอกตคคะของพระอานนที่ ๕ ประการ คือ เป็นพหูสูต มีสติ มีคติ มีริติ และเป็นอุปัฏฐาก พระอานนที่นี้ไม่เหมือนกับภิกษุเหล่าอื่น เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายทั้ง ๕ อย่าง

พระอานนทเถระ บรรลุพระอรหัตหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน ท่านเป็นกำลังสำคัญในการทำปฐมสังคายนา คือเป็นผู้วิสันนาพระสูตรและพระอภิธรรม ท่านดำรงชีพสืบมาจนอายุได้ ๑๒๐ ปีจึงปรินิพพานในอากาศ เนื้อเมื่อน้ำโรหิณี ซึ่งเป็นเส้นกั้นแดนระหว่างแคว้นของพระญาติสองฝ่าย คือ ศากยะและโกถิยะ^{๑๑๘}

๒.๖.๒ ภิกษุณีผู้เป็นพหูสูต

๑) พระเขมาเถรี

พระเขมาเถรี เป็นพระเถรีมหาสาวิการูปหนึ่ง ประสูติในราชตระกูลแห่งสาครนคร ในมัททรัฐ ต่อมาได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร มีความมัวเมาหลงในรูปสมบัติของตน ได้ฟังพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องราคะ และการกำจัดราคะ พอจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัต แล้วบวชเป็นภิกษุณี ท่านเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งพระสาวิกา ในตำแหน่งเอกตคคะ ทรงแต่งตั้งพระเขมาเถรีด้านผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายด้วยปัญญา คู่กับพระสารีบุตร และเป็นอัครสาวิกาฝ่ายขวา พระพุทธองค์ ตรัสว่า

^{๑๑๔} มีสติ หมายถึงสามารถทรงจำพระพุทธพจน์ได้เป็นเลิศ, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๐/๒๕.

^{๑๑๕} มีคติ หมายถึงจดจำที่มาของพระพุทธพจน์ได้หมดทุกบท แม้จะมีถึงหกหมื่นบท ก็จำได้ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๑/๒๕.

^{๑๑๖} มีริติ หมายถึงเพียรเรียน เพียรสาธยาย เพียรทรงจำพระพุทธพจน์ และเพียรอุปัฏฐาก, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๑/๒๕.

^{๑๑๗} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๓/๒๕.

^{๑๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๗-๔๐๘.

เขมาเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลายของเรา ผู้มีปัญญามาก^{๑๑๕}

๒) พระธรรมทินนาเถรี

พระเถรี เป็นพระเถรีมหาสาวิการูปหนึ่ง เกิดในตระกูลเศรษฐี กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เจริญวัยได้แต่งงานไปกับวิสาขเศรษฐี ผู้เป็นพระสหายกับพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ แคว้นมคธที่ชักชวนเศรษฐีไปฟังพระธรรมเทศนาจนทำให้วิสาขเศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี และพระอนาคามี จึงประสงค์จะให้ภริยาได้พบธรรมอัน ประณีตบ้าง จึงขอพระราชทานวาทองนำพระธรรมทินนาไปบวช ณ สำนักภิกษุณี บวชเป็น ภิกษุณีไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัต

ท่านเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ปฏิภาณไหวพริบดี สามารถแสดงธรรมได้อย่างวิจิตรพิสดาร เมื่อพระพุทธองค์ทรง แต่งตั้งพระสาวิกาในตำแหน่งเอตทัคคะ ทรงแต่งตั้งพระเขมาเถรี เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ด้านธรรมกถึก ตรัสว่า

ธรรมทินนาเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลายของเรา ผู้เป็นธรรมกถึก^{๑๒๐}

๒.๖.๓ อุบาสกผู้เป็นพหูสูต

จิตตคฤหบดี

ท่านเป็นอุบาสกผู้หนึ่ง เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในพระพุทธศาสนา เกิดในตระกูล เศรษฐีแห่งเมืองมัจฉิณทัชชะ แคว้นมคธ จิตตคฤหบดีได้พบกับพระมหานามเถระ หนึ่งใน ภิกษุปัญจวัคคีย์ เกิดศรัทธาสร้างวัดอัมพการามถวายพระพุทธศาสนา มีพระสุธรรมเป็นเจ้า อาวาส ต่อมาได้พบกับพระอัครสาวกจึงได้นิมนต์พระเถระทั้งสองก่อนพระสุธรรม ทำให้พระ สุธรรมไม่พอใจ ไม่รับนิมนต์ แต่ครั้งเวลาเช้าพระสุธรรมได้ไปยังเรือนคฤหบดี กล่าวคำเสียด สี แดกคั่น เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องตรัสให้หมู่สงฆ์ลง ปฏิสารณียกรรม คือการลงโทษ ภิกษุ ผู้ด่าว่าคฤหัสถ์ที่ไม่มีความผิด ด้วยการให้ไปขอขมา พระสุธรรมสำนักตัวไปขอขมา

^{๑๑๕} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๖/๓๐.

^{๑๒๐} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๕/๓๐.

จิตตคฤหบดีเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นธรรมกถึกผู้มีสติปัญญา เชี่ยวชาญในการแสดงธรรม เมื่อพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งอุบาสกในตำแหน่งเอตทัคคะทรงแต่งตั้งจิตตคฤหบดีเป็นผู้เลศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ตรัสว่า

จิตตคฤหบดีชาวเมืองมัจฉิกาฉันท์เลศกว่าอุบาสกสาวก ผู้เป็นธรรมกถึก^{๑๒๑}

๒.๖.๔ อุบาสิกเป็นผู้เป็นพหูสูต

นางขุชชุตตาอุบาสิกา

ขุชชุตตรา เป็นหญิงรับใช้และหลังค่อม ลูกสาวแม่นม ในเรือนของโฆษกเศรษฐีกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ เดิมมีชื่อว่า อุตตรา เมื่อโฆษกเศรษฐีรับนางสามาวดีหญิงกำพร้าผู้มีคุณธรรมเป็นธิดาบุญธรรมได้มอบหญิง ๕๐๐ คนให้เป็นบริวาร นางเป็นหนึ่งในหญิงบริวารนั้น ครั้นนางสามาวดีได้เป็นนมเหสีของพระเจ้าอุเทน กษัตริย์แห่งกรุงโกสัมพีหญิงบริวารทั้งหมดได้ตามไปรับใช้ด้วย นายสุมนมาลาการทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าไปเสวยภัตที่เรือนตนนางได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้บรรลุโศคาปัตติผล พระนางสามาวดีขอให้นางแสดงธรรมที่ได้สดับมาให้ฟัง จบการแสดงธรรม พระนางสามาวดีและหญิงบริวารบรรลุพระโศคาปัตติผลทั้งสิ้น

ตั้งแต่นั้นนางมีหน้าที่ไปฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้วนำมาแสดงให้พระนางสามาวดีและหญิงบริวารฟัง เหตุที่ขุชชุตตรา เป็นหญิงรับใช้และหลังค่อม เพราะในอดีตชาติ เพราะได้ก่อกรรมไว้ด้วยการล้อเลียนพระปัจเจกพุทธเจ้าที่ร่างกายค่อมเล็กน้อยด้วยความกึกคะนอง นางเป็นผู้มีปัญญามาก มีความชำนาญในการแสดงธรรม เป็นพหูสูต เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งอุบาสิกาในตำแหน่งเอตทัคคะทรงแต่งตั้งขุชชุตตรา เป็นผู้เลศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ตรัสว่า

ขุชชุตตราเลศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเรา ผู้เป็นพหูสูต^{๑๒๒}

^{๑๒๑} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

^{๑๒๒} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐/๓๒.

๒.๖ สรุป

ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยิน ได้ฟังมาก เป็นทางหลักเถียงสำหรับบุคคลผู้ได้ยิน ได้ฟังน้อย เป็นทางคืบสนิทสำหรับบุคคลผู้ได้ยิน ได้ฟังน้อย เป็น ๑ ในสัทธรรม ๗ ประการ เป็น ๑ ในจรณธรรม ๑๕ ประการ การพูดเรื่องพหุสัจจะ เป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับผู้มีสุตะน้อย พหุสัจจะมีความหมายเหมือนกับพหูสูต และสุตะ (สุตะ) คือ ความเป็นผู้สดับมาก เป็น ๑ ใน ๘ คุณสมบัติของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี พหุสัจจะ ได้แก่ ผู้ที่ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น..ในท่ามกลาง..ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดคดีด้วยทิวฐิติ ความเป็นพหูสูต หมายถึง การเรียนพระไตรปิฎก ๓ คือ การสดับฟัง หากความรู้ ผู้ได้ยินได้ฟังธรรม ๆ การมีสุตะมาก คือ การได้ยินได้ฟังมาก การมีสุตะน้อย คือ การได้ยินได้ฟังน้อย พหูสูต เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๕ ประการที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฐิติ

ความหมายของพหุสัจจะของนักวิชาการทางศาสนา คือ ผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้ มาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก เจนใจ ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ ความเป็นผู้มีสุตะมาก ได้แก่ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ ผู้สดับมาก ผู้เรียนมาก พหุสัจจะ มีความหมายเหมือนกับ พหูสูต และสุตะ

องค์ประกอบของพหุสัจจะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับตรับฟังไว้มาก ทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง ขึ้นใจ คือ ใส่ใจพิจารณาหนัก คิดจนแจ่มแจ้งในใจ และ แทะตลอดคดีด้วยทิวฐิติ คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้ง ประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

พหุสัจจะมี ๒ ประเภท คือ พหุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์ ภิกษุพหุสัจจะ คือ ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คฤหัสถ์พหุสัจจะ คือ คฤหัสถ์ผู้เป็นพหูสูต เข้าถึงโดยสุตะที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ แบ่งเป็น ๔ ประเภท

ภิกษุพหุสัจจะมีอานิสงส์ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอภุศล บรรลุกุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย และคฤหัสถ์พหุสัจจะมีอานิสงส์ ทำให้บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

พาสัจจะในพระวินัยปิฎก เป็นมูลแห่งพระพุทธบัญญัติ ๗ สิกขาบท คือ เรื่อง ภิขุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเสียดสี (เป็นการกล่าวคำค่าสุภาพว่า ท่านเป็นพหูสูต) เรื่องภิขุณี เมื่อจะขอผ้าห่มหนา ฟังขอได้ไม่เกิน ๔ กังสะเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ เรื่องภิขุณีเมื่อจะขอผ้าห่มบาง ฟังขอได้ไม่เกิน ๒ กังสะครั้งเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ เรื่องภิขุณีใจงอกใจก่อความไม่สาสุกแก่ภิขุณีต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่องภิขุณีใดให้ที่พิกแก่ภิขุณีแล้วโกรธ ไม่พอใจ นุดลากออกไปหรือใช้ให้นุดลากออกไปต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่องภิขุผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ไม่ฟังให้อุปสมบท รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ ภิขุผู้ฉลาดผู้สามารถมีพรรษาครบ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบทได้ และ เรื่องควรสงเคราะห์ภิขุผู้เป็นพหูสูต

พาสัจจะในพระสุตตันตปิฎก พาสัจจะ เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับผู้ได้ยินได้ ฟังน้อย การพูดเรื่องพาสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่า ‘บุคคลพึงคบมิตรพหูสูต’ ภิขุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเช่น มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึกฯ จึงชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ คุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิขุผู้ให้สามเณรอุปัฏฐาก คือ เป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต แทงตลอดดีด้วยทิวฐิฯ บุคคลผู้เจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้าย่อมได้รับการยกย่อง ส่วนบุคคลผู้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และ ปัญญา ย่อมเจริญทั้ง ๒ ประการในปัจจุบัน ภาษิตของพระมหากัปปินเถระกล่าวคาถาว่า.. บุคคลพึงปรารถนาเป็นนักปราชญ์ เป็นพหูสูตซึ่งสามารถทำกิจตนให้สำเร็จได้ด้วยปัญญา

พาสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก โสวัจสตาทุกะ คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย และ ความเป็นผู้มีมิตรดี ได้แก่ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา โสวัจสตา คือ ความเป็นผู้ว่างาย และ ปาปมิตตตา ได้แก่ บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล เป็นผู้มีสุตะน้อย มีความตระหนี่ อัดตวาทุปาทาน ได้แก่ บุคคลในโลกนี้ผู้มีสุตะน้อย ไม่ได้เห็นพระอรียะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอรียะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอรียะ อสังกรรม ๗ ประการ คือ ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ โอตตปปะ มีสุตะน้อย เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทรม บุคคล ๔ ประเภท คือ ผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะ ผู้มีสุตะน้อยแต่เข้าถึงสุตะ ผู้มีสุตะมาก แต่ไม่เข้าถึงสุตะ และผู้มีสุตะมาก ทั้งเข้าถึงสุตะ

พาสัจจะในอรรถกถา พาสัจจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ใน ๖ ประการสำหรับละ อุตัจจกุกุจะ คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ

พาสัจจะจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ในกุศลธรรม ๖ ประการ สำหรับละวิจิกิจฉา คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ พาสัจจะ เป็นมงคลหนึ่งใน ๓๘ มงคลสูงสุด พาสัจจะ หนึ่งในธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ สัจ พาสัจจะ สากัจฉา และสมณะ บุคคลผู้เป็นพหูสูตครั้งพุทธกาล ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระอานนทเถระ พระเขมาเถรี พระธรรมทินนาเถรี จิตตคฤหบดีอุบาสก และขุขุตตาอุบาสิกา

บทที่ ๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ

พหุสัจจะ ความเป็นพหุสูตร ความคงแก่เรียน การได้สดับฟังมามาก เป็นเครื่องกระทำที่ฟัง ทำให้เกิดความแก่กล้า เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ทำให้เป็นสัตบุรุษ เป็นคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เป็นการพัฒนาชีวิตมนุษย์และเป็นการศึกษาที่นำไปสู่ ‘ปัญญา’ เมื่อมีพหุสัจจะย่อมพัฒนาองคกาม ประณีตขึ้นทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ ได้แก่

๓.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ

๑. เวสาร์ชกรณธรรม ๕^๑

ธรรมทำความกล้าหาญ คุณธรรมที่ทำให้เกิดความแก่กล้า คือ

- ๑) ศรัทธา (ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือ ในความดีที่ทำ)
- ๒) ศีล (ความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดศีลธรรม)
- ๓) พหุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก)
- ๔) วิริยารัมภะ (ปรารถนาความเพียร คือ ทำความเพียรพยายามอย่างจริงจัง)
- ๕) ปัญญา (ความรู้รอบรู้เข้าใจซึ่งในเหตุผล ดี ชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์)^๒

๒. องค์ประกอบของภิกษุผู้มีอุปการะมาก

พระพุทธองค์ตรัสกับพระอุบาลีว่า ภิกษุผู้มีอุปการะมากแก่พวกภิกษุก่ออธิกรณ์ มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มึนศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ พร้อมด้วยอาจารย์และโคจร
- ๒) เป็นพหุสูตร ทรงสุตะ สัมสมสุตะ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๘.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

- ๓) จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ จำแนกได้คล่องแคล่ววินิจฉัยโดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ
- ๔) เป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัย ไม่คลอนแคลน
- ๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอมเข้าใจ เพ่งเห็น เลื่อมใส ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้ เป็นผู้มีอุปการะมากแก่ภิกษุพวกก่ออธิกรณ์^๓

๓. ภิกษุผู้เป็นพระวินัยธร^๔

ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๗ ประการ คือ

- ๑) รู้อาบัติ
- ๒) รู้อนาบัติ
- ๓) รู้อาบัติเบา
- ๔) รู้อาบัติหนัก
- ๕) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีการสั่งสมสุตะ ได้ระดับมาก ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก ชื่นใจ รู้ชัดด้วยปัญญาซึ่งธรรมงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด
- ๖) ได้มาน ๔ เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามปรารถนาได้โดยไม่ยาก
- ๗) ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ทำให้อาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง^๕

๔. สัปปริสธรรม ๘

ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี

- ๑) สัทธัมมสมันนาคโต ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ คือ
- (๑) มีศรัทธา
 - (๒) มีhiri
 - (๓) มีโศคตปปะ
 - (๔) เป็นพหูสูต

^๓ วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๔๑/๖๒๒.

พระวินัยธร คือ ภิกษุผู้สามารถทรงจำพระวินัยได้แม่นยำ สามารถอ้างพระวินัยได้แม่นยำ ในปัจจุบัน หมายถึง ภิกษุผู้ทรงจำและสวดพระปาติโมกข์ได้ และหมายถึงผู้ทำหน้าที่พิจารณาตัดสินอธิกรณ์ หรือคดีความของสงฆ์ ทำหน้าที่เหมือนผู้พิพากษา ถ้าร่วมกันหลายรุ่น เรียกว่า คณะวินัยธร,

^๕ วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๘๓.

- (๕) มีความเพียรอันปรารถแล้ว
 (๖) มีสติมั่นคง
 (๗) มีปัญญา
- ๒) สัมปยุตตจิตติ (ภักดีสัตบุรุษ คือ คบหาสมณพราหมณ์ ท่านผู้ประกอบด้วย
 สัทธรรม ๗ ประการข้างต้น เป็นมิตรสหาย)
- ๓) สัมปยุตตจินตติ (คิดอย่างสัตบุรุษ คือ ไม่คิดเบียดเบียนตนและผู้อื่น)
- ๔) สัมปยุตตมันตติ (ปรินิพพานอย่างสัตบุรุษคือ ไม่ปรินิพพานเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น)
- ๕) สัมปยุตตวาจา (พูดอย่างสัตบุรุษ คือ พูดแต่คำที่ถูกต้องตามวจีสัจจวิริต ๔)
- ๖) สัมปยุตตกัมมันโต (ทำอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตามกายสุจวิริต ๔)
- ๗) สัมปยุตตทิวัญญิตติ (มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฏฐิ)
- ๘) สัมปยุตตทานัง เทติ (ให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ให้ตามหลักสัมปยุตตทาน ให้
 โดยเอื้อเพื่อ ให้ของบริสุทธ์ ให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะมีตามมา^๖)

๕. สัทธรรม ๗ ประการ

เสขปฏิบัติปาฐุตร ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ^๗

พระพุทธองค์ รับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าศากยะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์
 ขณะประทับ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เพื่อเป็นมงคลแก่ท้องพระโรง
 หลังใหม่ของพวกเจ้าศากยะ คัมภีร์ปัญจสุทนี อธิบายว่า เหตุที่ทรงเลื่อมใสพระอานนท์เป็นผู้
 แสดง เพราะทรงเห็นว่า เจ้าศากยะเหล่านั้นมีความเลื่อมใสในพระอานนท์ ประสงค์จะฟัง
 ธรรมกถาจากพระอานนท์ซึ่งเป็นพระประยูรญาติ^๘ พระอานนท์แสดงเสขปฏิบัติปา ใต้แก่ ธรรม
 ๔ หมวด คือ สีสัมปทา อปินณกปฏิบัติปา ๓ สัทธรรม ๗ และฉาน ๔

^๖ สัมปยุตตธรรม ๘ บางทีเรียกว่า สัมปยุตตธรรม ๗ เพราะนับเฉพาะสัทธรรม ๗ ในข้อ ๑, พระธรรมปิฎก
 (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๕.

^๗ พระเสขะ หมายถึง ท่านผู้ยังต้องศึกษา หรือพระอริยบุคคล ๗ จำพวกเบื้องต้นในจำนวน พระ
 อริยบุคคล ๘ คือ (๑) พระโสดาปัตติมรรค (๒) พระโสดาปัตติผล (๓) พระสกทาคามีมรรค (๔)
 พระสกทาคามีผล (๕) พระอนาคามีมรรค (๖) พระอนาคามีผล (๗) พระอรหัตตมรรค (๘)
 พระอรหัตตผล (พระอเสขะ), (ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๔๘/๑๖๗).

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓/-/[๑๓-๑๔].

ภิกษุผู้เป็นพระอรียสาวก เป็นพระเสขะ^๕ ประกอบด้วย สัทธรรม ๗ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มึศรัทธา คือ เชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคตว่า เป็นพระพุทธเจ้า
- ๒) เป็นผู้มึหิริ คือ ละอายกาย วจิ มโนทุจริต ละอายบาป อกุศลธรรม
- ๓) เป็นผู้มึโอดตปปะ คือ สะดุ้งกลัวกาย วจิ มโนทุจริต บาปอกุศลธรรม
- ๔) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมฯ
- ๕) เป็นผู้ปรารภความเพียร^๖ เพื่อละอกุศลธรรม ถึงพร้อมกุศลธรรม
- ๖) เป็นผู้มึสติ คือ ประกอบด้วยสติและปัญญาที่ยิ่ง จำได้ ระลึกได้แม่นยำ ถึงสิ่ง
ที่ทำและคำที่พูดไว้เมื่อนานมาแล้ว
- ๗) เป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ อัน
ประเสริฐ ทำลายกิเลสให้ถึงความสิ้นสุดแห่งทุกข์โดยชอบ^๗

ผู้ปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ผู้มีเสขปฏิบัติทา^๘ จะได้วิชา ๓ คือ

- (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๒) จุตูปปาตญาณ (๓) อาสวักขยญาณ จึงได้ชื่อว่าผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิชาและจรณะ

๖. จรณธรรม ๑๕ ประการ

ความประพฤติ ปฏิบัติ ข้อนปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชา หรือ นิพพาน คือ

- ๑) สีสัมปทา
- ๒) อินทริยสังวร
- ๓) โภขเน มัตตัญญุตตา
- ๔) ชาคริยานุโยค

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕/๒๘.

^๖ ปรารภความเพียร หมายถึง มีความเพียรที่บริบูรณ์ที่ประทับระครองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนนัก ไม่คิ่ง
นัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า ความเพียร หมายถึง ทั้งความเพียรทางกาย เช่น เพียร
พยายามทางกายตลอดคืนและวัน และความเพียรทางจิต เช่น ความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่,
(ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕/๒๙.).

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕/๒๘-๓๐.

^๘ เสขปฏิบัติทา บางทีเรียกว่า จรณะ เพราะเหตุผล ๒ ประการ คือ ๑) เพราะเป็นธรรมสำหรับ
ประพฤติ ๒) เพราะเป็นธรรมสำหรับดำเนินไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป เสขปฏิบัติทา หรือ จรณะนี้เป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุ
วิชาหรือบรรลุนิพพาน, ม.ม. (ไทย) ๑๓-/[๑๔].

- ๕) สัทธา
- ๖) หิริ
- ๗) โอตตัปปะ
- ๘) พาหุสัจจะ
- ๙) วิริยะ
- ๑๐) สติ
- ๑๑) ปัญญา
- ๑๒) ปฐมฌาน
- ๑๓) ทุตติยฌาน
- ๑๔) ตติยฌาน
- ๑๕) จตุตถฌาน^{๑๓}

จรณธรรม ๑๕ ประการ ในบาลีเรียกว่า เสขปฏิปทา ความประพฤติ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้บรรลุมรรค ๔ ประการ กล่าวโดยสรุป คือ

- ๑) สีสัมปทา
- ๒) อปัณณกสัมปทา ๓ คือ อินทริยสังวร โภชนเน มัตตัญญูตา ซาคริยานุโยค
- ๓) สัทธรรม ๗ คือ สรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ สติ ปัญญา
- ๔) ฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน^{๑๔}

๗. ธรรมสนับสนุนสัมมาทิฏฐิ ๕ ประการ^{๑๕}

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า สัมมาทิฏฐิ มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

- ๑) สีล^{๑๖}
- ๒) สุตะ^{๑๗}

^{๑๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๗/๔๖.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๕} สัมมาทิฏฐิ หมายถึง วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ในอรรถกถาัมชฌิมนิกายอธิบายว่าหมายถึงอรรหัตตมัคคสัมมาทิฏฐิ, (อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๑).

^{๑๖} สีล หมายถึง ปาฐุทธิสีล ๔ เป็นพื้นฐานแห่งการบรรลุมรรค, (อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

^{๑๗} สุตะ หมายถึง การฟังธรรมที่เป็นสัปปายะ, (อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

๓) สากัจฉา^{๑๘}

๔) สมณะ^{๑๙}

๕) วิปัสสนา^{๒๐}

ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล มีเจโตวิมุตติ^{๒๑}เป็นผลานิสงส์ และมีปัญญาวิมุตติ^{๒๒}เป็นผล มีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์

๘. ธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่

ปฐมวาทปัพพชิตสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้บวชเมื่อแก่

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้บวชเมื่อแก่^{๒๓} ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ หาได้ยาก คือ

๑) เป็นผู้ละเอียด หาได้ยาก

๒) เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาท^{๒๔} หาได้ยาก

๓) เป็นพหูสูต หาได้ยาก

๔) เป็นธรรมกถึก^{๒๕} หาได้ยาก

๕) เป็นวินัยธร^{๒๖} หาได้ยาก

^{๑๘} สากัจฉา หมายถึง การสนทนาบอกความเป็นไปแห่งจิตของตน, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

^{๑๙} สมณะ หมายถึง สมาบัติ ๘ ที่เป็นพื้นฐานแห่งวิปัสสนา, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

^{๒๐} วิปัสสนา หมายถึง อนุปัสสนา ๗ ประการ คือ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัสสนา นิพพิทานุปัสสนา วิราคานุปัสสนา นิโรชานุปัสสนา และปฏิบัติสัจจคานุปัสสนา องค์ประกอบ ๕ ประการนี้ เปรียบเหมือนการปลุกมะม่วง คือ สีส เปรียบการทำร่อนน้ำรอบต้นไม้ เพราะทำให้สัมผัสมาทิกฐิเจริญ สุตะ เปรียบบบการรดน้ำเพราะเพิ่มพูนภavana สากัจฉา เปรียบการตัดแต่งกิ่ง เพราะนำความยุ่งยากแห่งภavanaออกไปได้ สมณะ เปรียบการทำทาบกันน้ำให้แข็งแรง เพราะทำภavanaให้มั่นคงยิ่งขึ้น วิปัสสนา เปรียบการใช้จอบขุดราก เพราะขุดรากค้นหา มานะและทิฐิได้, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

^{๒๑} เจโตวิมุตติ หมายถึง มัคคสมาธิ และผลสมาธิ, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๑).

^{๒๒} ปัญญาวิมุตติ หมายถึง ผลญาณ ได้แก่ ผลปัญญาที่ ๔ กล่าวคืออรหัตตผลปัญญา, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๑).

^{๒๓} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘.

^{๒๔} มารยาท (อาภัพปะ) หมายถึง มารยาทของสมณะ, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘).

^{๒๕} ธรรมกถึก หมายถึงผู้แสดงธรรม, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘).

^{๒๖} วินัยธร หมายถึงเป็นผู้ทรงจำพระวินัยปิฎก, (อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘).

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ หาได้ยาก^{๒๗}

๕. อริยทรัพย์ ๗^{๒๘}

ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์ที่เป็นคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ๗ ประการ คือ

- ๑) สัทธานะ (ทรัพย์คือศรัทธา)
- ๒) สีลธนะ (ทรัพย์คือศีล)
- ๓) หิริธนะ (ทรัพย์คือหิริ)
- ๔) โอตตปฺปนธนะ (ทรัพย์คือโอตตปฺปะ)
- ๕) สุตธนะ (ทรัพย์คือสุตะ)
- ๖) จาคธนะ (ทรัพย์คือจาคะ)
- ๗) ปัญญาธนะ (ทรัพย์คือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้ บุคคลผู้ใดจะเป็นสตรี หรือบุรุษก็ตาม เบื้องหน้าทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า ‘เป็นคนไม่ขัดสน’ ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า^{๒๙}

๑๐. คุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี

- ๑) เป็นผู้ที่มีศีล ดำรงในปาติโมกข์สังวรศีล ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร
- ๒) เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ ได้ยินได้ฟังธรรมๆ ครบถ้วน
- ๓) เป็นผู้ชำนาญปาติโมกข์ทั้งสอง แจกแจงได้ถูกต้อง คล่องแคล่ว วินิจฉัยได้^{๓๐}
- ๔) เป็นผู้มิว่าจาสละสลวย มีเสียงไพเราะ
- ๕) เป็นที่นิยมชมชอบของพวกภิกษุณีโดยส่วนมาก
- ๖) เป็นผู้สามารถสั่งสอนพวกภิกษุณีได้
- ๗) เป็นผู้ไม่เคยประพฤติด่างจรูรกรรมในสตรีผู้บวช นุ่งห่มผ้ากาสา^{๓๑}

^{๒๗} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘.

^{๒๘} อริยทรัพย์ ๗ ประการ ได้แก่ ทรัพย์ คือ ๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. หิริ ๔. โอตตปฺปะ ๕. สุตะ ๖. จาคะ ๗. ปัญญา, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๑).

^{๒๙} อ.จ.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๕/๘.

^{๓๐} คำว่า “โดยสุตร” หมายถึง คัมภีร์จันทรกะและบริวารแห่งพระวินัยปิฎก คำว่า “อนุพยัญชนะ” คือ บทอักษรบริบูรณ์ไม่ตกหล่น, (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๐).

^{๓๑} สมัยที่เป็นภคหัตถ์ก่อนบวช ไม่เคยจับต้องกายกับภิกษุณี ไม่เคยประพฤติดิถีทางประเวณีกับสิกขมานา หรือสามเณรี, (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๑).

๘) เป็นผู้ที่มีพรรษา ๒๐ หรือเกินกว่า ๒๐

ทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๘ อย่างนี้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี^{๓๒}

๑๑. นาถกรรมกรรม ๑๐

กรรมเครื่องกระทำที่พึง ๑๐ ประการ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

- ๑) เป็นผู้มึสติ ดำรวมสังวรในพระปาติโมกข์ด้วยอาจารย์ (มารยาท) และโคจร (การเที่ยวไป)
- ๒) เป็นพหูสูตร ทรงสุตะ สังสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลาย บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทิวณิ^{๓๓}
 - ๓) เป็นผู้มึมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี^{๓๔}
 - ๔) เป็นผู้ว่าง่าย มีธรรมทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อคทน รับฟังคำปราสอนโดยเคารพ
 - ๕) เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งงานสูงและงานต่ำ^{๓๕}
- ๖) เป็นผู้ใคร่ธรรม^{๓๖} เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมมีความปราโมทย์ในพระอภิธรรม^{๓๗} ในพระอภิวินัย^{๓๘}
 - ๓) เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวร บิณฑบาต เสนาสนะ และกิลานปัจฉัยเภสัชชบริหาร
 - ๘) เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้เกิดกุศลธรรมเกิดเข้มแข็ง บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่
 - ๕) เป็นผู้มึสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน^{๓๙} ระลึกถึงสิ่งที่

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๓/๓๒๐-๓๒๑.

^{๓๓} แทงตลอดดีด้วยทิวณิหมายถึงรู้แจ้งธรรมโดยผลและเหตุด้วยปัญญา, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๕).

^{๓๔} เพื่อนดี หมายถึงเพื่อนที่รักใคร่สนิทสนม รู้ใจกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๕).

^{๓๕} งานสูง หมายถึงงานข้อมจิรวร งานต่ำ หมายถึงงานเล็กน้อย, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๖๐).

^{๓๖} ผู้ใคร่ธรรม หมายถึง รักพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๖๐).

^{๓๗} พระอภิธรรม สัตตปปรกณกรรม คือ พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ มรรค ๔ และผล ๔, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๖๐).

^{๓๘} พระอภิวินัย หมายถึง ขันธกบวิวาร หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงธรรมที่เป็นเครื่องระงับกิเลส, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๖๐).

^{๓๙} สติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน ในที่นี้หมายถึงสติและเนปัฏกปัญญา กล่าวคือสติและสัมปชัญญะ, (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๖๑).

ทำและคำที่พูดแม่นยำได้

- ๑๐) เป็นผู้ที่มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๔๐}

นาถกรณธรรม ๑๐ ประการนี้ หากกระทำให้มีภายในตนย่อมเป็นที่พึงของบุคคลทั้งในโลกนี้ โลกหน้า เป็นที่พึงของตนเองและผู้อื่น เป็นพื้นฐานให้เข้าถึงคุณธรรมที่น่าปรารถนา มีฉันท วิปัสสนา วิโมกข์ และความเป็นอริยะได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พหุการธรรม

๑๒. พหุการธรรม ๔ หรือ ธรรมมีอุปการะมาก

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการย่อมมีอุปการะมากแก่มนุษย์ คือ

- ๑) สัมปยุตตังเสวะ ๒) สัมมัชฌมัสสวนะ
๓) โยนิโสมนสิการ ๔) ชัมมานุชัมมปฏิบัติ^{๔๑}

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ย่อมมีอุปการะมากแก่มนุษย์ เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่าง ๆ ยังประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล^{๔๒}

๑๓. คุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุ ผู้ที่สงฆ์พึงแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกวิธี^{๔๓}

อุพพาหิกายวุฒสมนะ

ว่าด้วยการระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี

พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ขณะที่ภิกษุเหล่านั้นกำลังวินิจฉัยอธิกรณ์อยู่ มีเสียงเซ็งแซ่เกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบความแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วนั้น เรา

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๕-๓๖๑.

^{๔๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๒๖๘.

^{๔๒} ปัญญา ใช้บางบาง และคณะ, ธรรมาธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๗.

^{๔๓} อุพพาหิกวิธี คือ วิธีระงับวิวาทิกอธิกรณ์ ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๕.

อนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ ด้วยอุपाหิกวิธี ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๐ ประการที่สงฆ์พึงแต่งตั้งด้วยอุपाหิกวิธี คือ

- ๑) เป็นผู้มึสติล สำรวมสังวรในพระปาติโมกข์ด้วยอาจาระ และ โจร
- ๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลาย บริบูรณ์
- ๓) จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ได้ จำแนกดี วินิจฉัยถูกต้องโดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ
- ๔) เป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัย ไม่คลอนแคลน
- ๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอม เข้าใจ พัง เห็น เลื่อมใส
- ๖) เป็นผู้ฉลาดเพื่อยังอธิกรณ์อันเกิดขึ้นให้ระงับ
- ๗) รู้อธิกรณ์
- ๘) รู้เหตุเกิดอธิกรณ์
- ๙) รู้ความระงับแห่งอธิกรณ์
- ๑๐) รู้ทางระงับอธิกรณ์^{๔๔}

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๐ นี้ด้วยอุपाหิกวิธี

๑๔. ภิกษุอุปทานิยธรรม ๗

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการอีกหมวดหนึ่ง แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว^{๔๕} ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศรัทธา^{๔๖}

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๖๔๕.

^{๔๕} ความเจริญ หมายถึงความเจริญด้วยคุณธรรมมึสติล, (ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๓๖/๘๒)

^{๔๖} ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ มี ๔ อย่างคือ (๑) อากมนิยะ (ศรัทธาของพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญเพื่อ พระสัพพัญญุตญาณ) (๒) อธิคมะ (ศรัทธาของพระอริยบุคคล) (๓) ปสาทะ (ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์) (๔) โอกัปปนะ (ศรัทธาอย่างมั่นคง) แต่ในที่นี้หมายถึงปสาทะและโอกัปปนะเท่านั้น (ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๓๘/๘๔).

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีหิริ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีโอตตปปะ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นพหูสูต^{๔๓}

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังปรารภความเพียร^{๔๔}

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีสติตั้งมั่น

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีปัญญา^{๔๕}

ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอธิปไตยธรรม และใส่ใจอธิปไตยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

๑๕. ธรรมของอสังคตบุรุษ กับธรรมของสังคตบุรุษ

สัพปปริสตุตฺตพฺรหฺมสุตฺตวํ คํวํ ธรรมของสังคตบุรุษและธรรมของอสังคตบุรุษ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยทรงประสงค์ให้ศึกษาเปรียบเทียบธรรมของอสังคตบุรุษกับธรรมของสังคตบุรุษ จะได้เห็นธรรมของอสังคตบุรุษ เปรียบเทียบเป็นคู่ รวม ๒๖ ข้อว่า

ภิกษุผู้เป็นอสังคตบุรุษ

อาศัยธรรม ๒๖ ประการนี้ ทำให้ยกตนข่มผู้อื่น คือ

๑) มีตระกูลสูง	๒) มีตระกูลใหญ่
๓) มีตระกูลที่มีโภคะมาก	๔) มีตระกูลที่มีโภคะโอฬาร

^{๔๓} พหูสูต แปลว่า ผู้ฟังมาก มี ๒ อย่าง คือ (๑) ปริยัตติพหูสูต (แตกฉานในพระไตรปิฎก) (๒) ปฏิเวธพหูสูต (บรรลุสัจจะทั้งหลาย) พหูสูตในที่นี้หมายถึงปริยัตติพหูสูต, (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๕).

^{๔๔} ปรารภความเพียร หมายถึงบำเพ็ญเพียรทั้งทางกายทั้งทางจิต ความเพียรทางกาย คือ เว้นการคลุกคลีด้วยหมุกณะ เป็นอยู่โดดเดี่ยว ความเพียรทางจิต คือ บรรเทาความฟุ้งซ่านแห่งจิต, (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๕).

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๕.

- ๕) มีชื่อเสียงเกียรติยศ ๖) มีปัจจัย ๔ มาก
 ๗) เป็นพหูสูต ๘) เป็นวินัยธร
 ๙) เป็นธรรมกถึก ๑๐) เป็นผู้ถืออรัญญิกธุดงค์
 ๑๑) เป็นผู้ถือปิงสุกติกธุดงค์ ๑๒) เป็นผู้ถือปณทปาติกธุดงค์
 ๑๓) เป็นผู้ถือรุกขมุสิกธุดงค์ ๑๔) เป็นผู้ถือโศสานิกธุดงค์
 ๑๕) เป็นผู้ถืออภโงกาสิกธุดงค์ ๑๖) เป็นผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์
 ๑๗) เป็นผู้ถือยถาสันติกธุดงค์ ๑๘) เป็นผู้ถือเอกาสนิกธุดงค์
 ๑๙) ได้ปฐมฌาน ๒๐) ได้ทุติยฌาน
 ๒๑) ได้ตติยฌาน ๒๒) ได้จตุตถฌาน
 ๒๓) ได้อากาสนัญจายตนฌาน ๒๔) ได้วิญญาณัญจายตนฌาน
 ๒๕) ได้เอกิญจัญจายตนฌาน ๒๖) ได้เนวสัจญานาสัจญญายตนฌาน^{๕๐}

ภิกษุผู้เป็นสัตบุรุษ แม้มีธรรม ๒๖ ประการนี้ ก็ไม่ยกตนข่มผู้อื่น และยังมีธรรมสูงขึ้นไปอีก ๑ ประการ คือ สัจญญาเวทิตนโรธ^{๕๑} ซึ่งผู้เป็นอสัตบุรุษไม่สามารถที่จะมีได้

มีข้อสังเกตว่า ธรรม ๒๖ ประการของอสัตบุรุษและของสัตบุรุษ เป็นธรรมอย่างเดียวกันซึ่งแสดงว่า ธรรม ๒๖ ประการนี้เป็นเหตุให้เป็นคนดีก็ได้ เป็นคนชั่วก็ได้ ความแตกต่างกันอยู่ที่รู้จักคิด ผู้เป็นอสัตบุรุษ เพราะไม่รู้จักคิด ส่วนผู้เป็นสัตบุรุษเพราะรู้จักคิด กล่าวคือ ผู้ใดคิดว่า เพราะเรามีธรรม ๒๖ ประการนี้ เราจึงสูงกว่าผู้อื่น ดีกว่าผู้อื่น แล้วดูถูกเหยียดขามเขาว่า ต่ำกว่าเราเร็วกว่าเรา ผู้นั้นชื่อว่า อสัตบุรุษ

ส่วนผู้ที่คิดว่า เพราะมีธรรมประการที่ ๑-๑๘ ทำให้ละโลภะ โทสะ และโมหะไม่ได้หมด คนที่ไม่มีธรรมเหล่านี้ ถ้าตั้งหน้าปฏิบัติธรรมก็สามารถละกิเลสเหล่านี้ได้หมดสิ้น จึงตัดสนใจตั้งหน้าปฏิบัติธรรมประการที่ ๑๙-๒๖ คือ สมาบัติ ๘ พระพุทธองค์ตรัสเรื่องอตัมมยตา^{๕๒} กำกับไว้ การไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยธรรม ๒๖ ประการ จึงได้ชื่อว่า สัตบุรุษ^{๕๓}

^{๕๐} อตัมมยตา ความไม่มีตัณหา (นิคตณฺหา) ตัมมยตา เป็นชื่อของตัณหา, ม.อ. (ไทย) ๑๔/-/[๓๕].

^{๕๑} สัจญญาเวทิตนโรธ คือ สมาบัติที่ดับสัจญญาและเวทนา เรียกอีกอย่างว่า นิโรธสมาบัติ, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๐.

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/-/[๓๘-๓๙].

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/-/[๓๕].

๑๖. อริยวัฑฒิ หรือ อารยวัฑฒิ ๕

ความเจริญอย่างประเสริฐ หลักความเจริญของอารยชน

- ๑) ศรัทธา (ความเชื่อ มั่นใจในพระรัตนตรัย ให้หลักแห่งความจริงอย่างดั่งงาม อันมีเหตุผล)
- ๒) ศีล (ความประพฤติดี มีวินัย เลี้ยงชีพสุจริต)
- ๓) สุตตะ (การเล่าเรียนสดับฟังศึกษาหาความรู้)
- ๔) จาคะ (การเผื่อแผ่เสียสละ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟัง และร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว)
- ๕) ปัญญา (ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง)^{๕๔}

๑๗. อาวาสสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๑

ธรรมของภิกษุผู้อยู่ประจำวัด แปลความหมายมาใช้ให้เหมาะกับปัจจุบันว่า
คุณสมบัติของเจ้าอาวาส ประเภทที่ควรยกย่อง

- ๑) อากัปปวัตตสัมปันนะ (ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร)
- ๒) พหุสสุตะ (เป็นพหูสูต ทรงความรู้)
- ๓) ปฏิสัถเลจिता (เป็นผู้ประพฤติขัดเกลา ชอบความสงบ ยินดีในกัลยาณธรรม)
- ๔) กัลยาณวาจา (มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี)
- ๕) ปัญญา (มีปัญญา เฉลียวฉลาด)^{๕๕}

๑๘. อาวาสสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๒

คุณสมบัติของเจ้าอาวาส ประเภทเป็นที่รักที่เคารพของสพรหมจารี คือ เพื่อน
ภิกษุสามเณรผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน)

- ๑) สีลวา (มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์)
- ๒) พหุสสุตะ (เป็นพหูสูต ทรงความรู้)
- ๓) กัลยาณวาจา (มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี)

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔-๒๑๕.

๔) ฌานลาภี (ได้แคล้วคล่องในฌาน ๔ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน)

๕) อนาสวเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ (บรรลุนิเวศน์วิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ)^{๕๖}

๑๙. อวาสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๓

คุณสมบัติของเจ้าอาวาส ประเภทอวาสโสภณ คือ ทำวัตรให้งาม

๑) สีสวา (มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบท)

๒) พหุสสุตะ (เป็นพหูสูต ทรงความรู้)

๓) กัลยาณวาจา (มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี)

๔) ฌัมมิกถาย สันทัสสนา (สามารถกล่าวธรรมมีกถาให้เห็นแจ่มชัด รับไปปฏิบัติ
เร้าใจให้แก่กล้าและเบิกบาน)

๕) ฌานลาภี (ได้แคล้วคล่องในฌาน ๔ ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน)^{๕๗}

๒๐. อวาสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๔

คุณสมบัติของเจ้าอาวาส ประเภทมีอุปการะมากแก่วัด)

๑) สีสวา (มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบท)

๒) พหุสสุตะ (เป็นพหูสูต ทรงความรู้)

๓) ฌันทะลุคปฏิสังขระกะ (รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะสิ่งของที่ชำรุดหักพัง)

๔) ปุญญกรณายาโรจกะ (มีสงฆ์จากต่างถิ่น บอกชาวบ้าน ให้มาทำบุญ)

๕) ฌานลาภี (ได้แคล้วคล่องในฌาน ๔ ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน)^{๕๘}

๒๑. ภิกษุพระเถระผู้มีศีล ๕

ภิกษุผู้เป็นพระเถระ ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ

๑) เป็นผู้ที่มีศีล

๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมมสุตะ เป็นผู้ฟังมาก

๓) เป็นผู้ที่มีวาจางาม เจรจาถ้อยคำไพเราะ

๔) เป็นผู้ที่ได้ฌาน ๔

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

๕) ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ^{๕๕}

นอกจากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะหรือพหุสูต ๑๘ หลักธรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวพันพหุสัจจะ ได้แก่

๒๒. ปัญญาวุฑฒิสูตร^{๖๐}

ธรรมเป็นเครื่องเจริญปัญญา เกิดความเจริญอกงามแห่งปัญญา ๔ ประการ คือ

- ๑) สัมปรีตสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ)
- ๒) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม)
- ๓) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย)
- ๔) ฐัมมานุฐัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)^{๖๑}

ปัญญาวุฑฒิธรรม เรียกอีกอย่างว่า พหุการธรรม ธรรมมีอุปการะมาก ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งอกงามแห่งปัญญา

๒๓. จักร^{๖๒} ๔

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เทวดาและมนุษย์ ผู้ประกอบด้วย

- ๑) ปฏิรูปเทศวาสะ (การอยู่ในถิ่นที่ดี)
- ๒) สัมปรีตูปัสสยะ (การสมาคมกับสัตบุรุษ)
- ๓) อัตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบ)
- ๔) ปุพเพตปญฺญตา (ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว)^{๖๓}

จักได้ และถึงความเป็นใหญ่ความไพบูลย์ใน โภคะทั้งหลายในเวลาไม่นานนัก

๒๔. ภิกษุผู้บรรลุปฏิสัมภิตา ๔

^{๕๕} อกฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๑๕๕-๑๕๖.

^{๖๐} วุฑฺฒิ หรือวุฑฺฒิตถรรรม ๔ คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ ธรรมหมวดนี้มาในบาลีที่มา เรียก ธรรมที่เป็นไปเพื่อ ‘ปัญญาวุฑฺฒิตถรรรม’ คือเพื่อความเจริญแห่งอกงามแห่งปัญญา, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

^{๖๑} ต.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๕๖/๕๗๘.

^{๖๒} จักร ในที่นี้หมายถึงสมบัติ, (อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๕๐).

^{๖๓} อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๕๐.

ภิกษุผู้ปัญญาแตกฉาน ๔ อย่าง คือ

- ๑) เป็นผู้บรรลุอรรถปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในอรรถ)
 - ๒) เป็นผู้บรรลุธรรมปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในธรรม)
 - ๓) เป็นผู้บรรลุนิรุตติปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ)
 - ๔) เป็นผู้บรรลุปฏิภาณปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ)^{๖๔}
- ภิกษุผู้มีปัญญาแตกฉานในอรรถ ในธรรม ในนิรุตติ และ ในปฏิภาณ

๒๕. กัลยาณมิตรธรรม ๗

องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือ ท่านที่คบหรือเข้าหาแล้ว ทำให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยง)

- ๑) น่ารัก เป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา (ปิโย)
- ๒) นำเคารพประพฤตินสมควรแก่ฐานะ รู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งปลอดภัย (ครู)
- ๓) นำยกย่อง มีความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง (ถาวนีโย)
- ๔) รู้จักพูด รู้จักชี้แจง ให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตฺตา จ)
- ๕) อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมรับฟังคำปรึกษาซักถาม คำเสนอแนะ (วจนกฺขโม)
- ๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ อธิบายเรื่องซับซ้อนให้เข้าใจ (คมฺภีรณฺจ กถํ กตฺตา)
- ๗) ไม่ชักนำในอสุภาน คือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย (โน จฺภูฏานเณ นิโยชเย)^{๖๕}

กล่าวโดยสรุป หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะหรือพหุสุตมี ๒๑ หลักธรรม ได้แก่ ๑) เวสัชชกรณธรรม ๕ ๒) องค์ประกอบของภิกษุผู้มีอุปการะมาก ๕ ๓) ภิกษุผู้เป็นพระวินัยธร ๕ ๔) สัปปริสธรรม ๘ ๕) สัทธรรม ๗ ประการ ๖) จรณธรรม ๑๕ ประการ ๗) ธรรมสนับสนุนสัมมาทิฏฐิ ๕ ประการ ๘) ธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวช เมื่อแก่ ๙) อริยทรัพย์ ๗ ๑๐) คุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้ตั้งสอนภิกษุณี ๑๑) นาถกรณธรรม ๑๐ ๑๒) พหุการธรรม ๑๐ ๑๓) คุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุผู้ตั้งสั่งสอนด้วยอุพพาหิกวิธี ๑๔) ภิกษุอุปธานิยธรรม ๗ ๑๕) ธรรมของอัสตบุรุษ กับ ธรรมของอัสตบุรุษ ๒๖ ๑๖) อริยวัฑฒิ หรือ อารยวัฑฒิ ๕ ๑๗) อวาสิกธรรม ๕ หมวดที่ ๑ ๑๘) อวาสิกธรรม ๕ หมวดที่ ๒ ๑๙) อวาสิกธรรม ๕ หมวดที่ ๓ ๒๐) อวาสิก-ธรรม ๕

^{๖๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๐/๑๗๕.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๘.

หมวดที่ ๔ ๒๑) ภิกษุผู้มีศีล ๕ และยังมีลักษณะอื่นอีก ๔ ลักษณะ ที่เกี่ยวพันพหุสัจจะ คือ ปัญญาวิสุทธิธรรม จักร ๔ ประการ ปฏิสัมภิตา ๔ และ กัลยาณมิตรธรรม ๗ รวมเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะทั้งสิ้น ๒๕ ลักษณะ

๓.๒ จำแนกประเภทลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ

พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านแบ่งลักษณะเป็นประเภทต่าง ๆ ไว้ในสารบัญญัตินานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ผู้วิจัย จัดแบ่งตามลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ คือ เพื่อเป็นคุณสมบัติแห่งสัพปุริสชน เพื่อดำเนินชีวิตในห้วงอภิมภรรูปประโยชน์เพื่อความดีงามแห่งสังคม เพื่อปกครอง จัด และคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ดังนี้

๓.๒.๑ ธรรมเพื่อเป็นคุณสมบัติแห่งสัพปุริสชน ได้แก่

- ๑) ปัญญาวิสุทธิธรรม ๔
- ๒) สัทธรรม ๗
- ๓) สัพปุริสธรรม ๘
- ๔) ภิกษุผู้บรรลุปฏิสัมภิตา ๔
- ๕) อวาสิกธรรม ๕ หมวดที่ ๑ คุณสมบัติของเจ้าอาวาสที่ควรยกย่อง
- ๖) ธรรมของอสังคตบุรุษ กับ ธรรมของสังคตบุรุษ ๒๖ ประการ

๓.๒.๒ ธรรมเพื่อดำเนินชีวิตในห้วงอภิมภรรูปประโยชน์ ได้แก่

- ๑) กัลยาณมิตรธรรม ๗
- ๒) จักร ๔
- ๓) พหุสัจจมัจฉะ ๕
- ๔) เวสัชชกรณธรรม ๕
- ๕) อารยวัฑฒิ ๕
- ๖) อริยทรัพย์ ๗
- ๗) จรณธรรม ๑๕
- ๘) มงคล ๓๘

๓.๒.๓ ธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม ได้แก่

- ๑) อปทานิยธรรม ๗ ประการ
- ๒) อาวาสสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๒ เป็นที่รักที่เคารพของสพรหมจารี
- ๓) คุณสมบัติพระวินัยธร ๗ ประการ
- ๔) พหุการธรรม ๔

๓.๒.๔ ธรรมเพื่อปกครอง จัด และคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ได้แก่

- ๑) สปัปฐธรรม ๗
- ๒) อาวาสสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๓ ผู้ทำวัดให้งาม
- ๓) อาวาสสิกขธรรม ๕ หมวดที่ ๔ ผู้มีอุปการะมากแก่วัด
- ๔) ธรรมสำหรับภิกษุผู้มีอุปการะมาก ๗
- ๕) ธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่
- ๖) คุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้ตั้งสอนภิกษุณี
- ๗) คุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุ ผู้ที่สงฆ์พึงแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกวิธี^{๖๖}

๓.๓ สรุป

พาสัจจะเป็น ๑ ในข้อธรรมที่สำคัญ ดังนี้ พาสัจจะเป็น ๑ ในธรรมทำความกล้าหาญ คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้า ๕ ประการ เป็น ๑ ในองค์ประกอบของภิกษุผู้มีอุปการะมาก ๕ ประการ เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๗ ประการของภิกษุผู้เป็นพระวินัยธร เป็น ๑ ในสปฐธรรม ๘ ประการ เป็น ๑ ในสัทธรรม ๗ ประการ เป็น ๑ ในจรณธรรม ๑๕ ประการ เป็น ๑ ในธรรมสนับสนุนสัมมาทิฐิ ๕ ประการ เป็น ๑ ในธรรม ๕ ประการ หาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ เป็น ๑ ในอริยทรัพย์ ๗ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้ตั้งสอนภิกษุณี เป็น ๑ ในนาถรณธรรม ๑๐ ธรรมเครื่องกระทำที่พึง ๑๐ ประการ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุ ผู้ที่สงฆ์พึงแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกวิธี เป็น ๑ ในภิกษุอปทานิยธรรม ๗ เป็น ๑ ใน ๒๖ ธรรมของอัสตบุรุษ กับธรรมของสัทบุรุษ เป็น ๑ ใน ๕ หลักความเจริญของอารยชน เป็นหนึ่งในคุณสมบัติของเจ้าอาวาสที่ควรยกย่อง ผู้เป็นที่รักที่เคารพของสพรหมจารี ผู้ทำให้อวัดงาม และเป็นผู้มีอุปการะแก่วัด เป็นหนึ่งในคุณสมบัติ ๕

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๒.

ประการ ของภิกษุผู้เป็นพระเถระ เป็นข้อ ๑ ในทรัพย์ที่เป็นคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ๗ ประการ เป็นข้อ ๑ ในพหุการธรรม ธรรมมีอุปการะมาก ๔ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีปัญญาเจริญงอกงาม เทวดาและมนุษย์ ผู้ประกอบด้วยจักร ๔ จักได้ และถึงความ เป็นใหญ่ความไพบูลย์ใน โภคะทั้งหลายในเวลาไม่นานนัก เป็นองค์คุณของกัลยาณมิตร เป็นครู หรือพี่เลี้ยง เป็นคุณสมบัติของมิตรดี หรือมิตรแท้ ทำให้เกิดความดีงาม และ ความเจริญ

มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาสุขจะหรือพหุสุตมี ๒๑ หลักธรรม และยังมีหลักธรรมอีก ๔ หลักธรรม ที่เกี่ยวพันพาสุขจะ รวมเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาสุขจะทั้งสิ้น ๒๕ หลักธรรม

การจำแนกประเภทหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาสุขจะ ๔ ประเภท เพื่อเป็นคุณสมบัติแห่งสัพปุริสชน เพื่อดำเนินชีวิตให้งอกงามบรรลุประโยชน์ เพื่อความดีงามแห่งสังคม เพื่อปกครอง จัด และคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน

บทที่ ๔

การประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษา การประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน ด้วยการฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีความสามารถในด้าน ๑) การศึกษาทางโลก และ ๒) การศึกษาทางธรรม ดังต่อไปนี้

๔.๑ การศึกษาทางโลก

ผู้เรียนรู้มาก คงแก่เรียน ย่อมต้องเรียน ศึกษาในทางที่ชอบ เมื่อมีความรู้แล้ว ปฏิบัติตามความรู้ที่เล่าเรียนมา และมีความคิดชอบ ใช้ความคิดชอบเร่งให้กระทำชอบ ศึกษาเพื่อตนเองและร่วมมือกับผู้อื่น ศึกษาเพื่ออบรมตนให้เป็นผู้ฉลาด ทั้งนี้เพราะบุคคลจะเป็นคนดีได้ก็ด้วยการศึกษาเล่าเรียนอบรมตนไปในทางที่ถูกที่ควร บุคคลจะเลวเพราะประพฤติกว้างในทางเลว มิใช่เลวเพราะชาติตระกูล การศึกษา การรับเอาความรู้เพื่อนำมาสู่ตัวเรา

๔.๑.๑ การศึกษา ๔ ที่ประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑) พุทธิศึกษา

การฝึกหัดสมองเพื่อเป็นคลังความรู้ ความคิด เพื่อให้เกิดสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด ว่องไว สามารถใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับงานทั่วไป

๒) จริยศึกษา

การฝึกหัดจิตใจให้คิดในทางชอบ ขัดเกลาจริยามารยาทให้สุภาพ อบรมความประพฤติอุปนิสัยให้ดีงาม และมีวัฒนธรรม ศีลธรรมของชุมชน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๓) พลศึกษา

การฝึกหัดออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรง และบำรุงสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา ฝึกหัดให้ร่างกายเจริญไปพร้อมกับจิตใจ เหมือนดังคำว่า ‘จิตใจที่เข้มแข็งย่อมอยู่ในร่างกายที่แข็งแรง

๔) หัตถศึกษา

การฝึกหัดเพื่อให้มีความชำนาญ ความเคยชินและขยันหมั่นเพียรในการใช้ฝีมือปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งรวมถึงการฝึกหัดประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เจริญ โดยฝึกหัดใช้ตา ดู ใช้หู ฟัง ใช้จมูกดมกลิ่น ใช้ลิ้นลิ้มรสชาติ และใช้กายสัมผัส^๑

๔.๑.๒ การศึกษาตามแนวพุทธวิธี

นักการศึกษาในปัจจุบันได้หันมาสนใจการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี ดังที่สำนักคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ^๒ ได้วิจัยการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ว่า

การศึกษาหาความจริงตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นกระบวนการศึกษาหาความจริงเกี่ยวกับรูปธรรมและนามธรรม โดยอาศัยวิธีการแก้ปัญหาตามวิธีวิทยาศาสตร์ทางโลกและวิธีวิทยาศาสตร์ทางธรรม วิทยาศาสตร์ทางโลกเป็นวิธีที่มนุษย์อาศัยประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ศึกษาธรรมชาติของโลกทางวัตถุที่เป็นรูปธรรมมี ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การเสนอปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล การตั้งสมมติฐาน การทดสอบสมมติฐานและการสรุปอภิปรายผล ส่วนวิทยาศาสตร์ทางธรรมนั้นอาศัยอายตนะทั้งหกทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นสื่อสำคัญในการศึกษาสิ่งที่เป็นนามธรรม อันเกี่ยวเนื่องกับรูปธรรม ตามขั้นตอนของอริยสัจ ๔ ได้แก่ การกำหนดรู้ว่าอะไรคือ ตัวปัญหา (ทุกข์) การหาสาเหตุของปัญหา (สมุทัย) การกำหนดเป้าหมายในการแก้ปัญหาที่สาเหตุ (นิโรธ) และวิธีการแก้ปัญหาที่สาเหตุ (มรรค) วิธีวิทยาศาสตร์ทางธรรมนี้ ได้เพิ่มการรับรู้ทางใจเข้ามาด้วย เพราะใจนั้นสามารถรับรู้ประสบการณ์ได้ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต วิธีวิทยาศาสตร์ทางธรรมจึงเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ครอบคลุมองค์ประกอบทั้งร่างกาย (รูปธรรม) และ จิตใจ (นามธรรม)^๓

^๑ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอดชีวิต เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๕), หน้า ๔-๕.

^๒ กองวิชาการ, สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ผลการประเมินคุณภาพนักเรียน ชั้น ป. ๖ ระดับประเทศ ปี ๒๕๒๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๘), หน้า ๘๗-๑๐๑.

^๓ วิไลวรรณ จันทรรงค์, “การทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

การสอนตามแนวพุทธศาสตร์นั้น มุ่งศึกษาและพัฒนา มโนกรรม วาจากรรม และ กายกรรม โดยถือว่า เกิดมโนกรรมก่อนแล้วจึงเกิดวาจากรรม หรือกายกรรม ตั้งเป็นกฎเกณฑ์ว่า ‘ใจเป็นประธานของการกระทำทั้งปวง’ นั่นคือ จิตใจ เป็นตัวควบคุมวาจากรรมและกายกรรม

การสอนตามแนวพุทธศาสตร์จึงมุ่งสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนก่อน เพราะศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปีติ ทำให้เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลอง สิ่ง ที่เชื่อดด้วยศรัทธานั้น ทำให้เห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ซึ่งนำไปสู่ปัญญาในที่สุด

๔.๑.๓ เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ

๑) ประโยชน์ปัจจุบัน

ประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ประการสำหรับเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุประโยชน์ในปัจจุบัน คือ

- ๑) การมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน
- ๒) การรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- ๓) การคบเพื่อนที่ดีเป็นกัลยาณมิตร
- ๔) การยังชีพให้เหมาะสมกับอัตภาพ

๒) ประโยชน์อนาคต

ประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ประการสำหรับเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุประโยชน์ในอนาคต คือ

- ๑) ศรัทธา
- ๒) ศีล
- ๓) การเสียดละ
- ๔) ปัญญา

๓) ประโยชน์อย่างยิ่ง

อันเป็นประโยชน์สูงสุดของมนุษย์ที่จะพึงมีพึงได้ ประกอบด้วยองค์ธรรม ๓ ประการ ตั้งเป็นเป้าหมายในชีวิต คือ

- ๑) มรรค ๘
- ๒) ผล ๔

๓) นิพพาน ^๔

๔.๑.๔ องค์แห่งการศึกษาในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์

เป็นการเน้นการศึกษา ๓ ประการ คือ

- ๑) ศีล
- ๒) สมาธิ
- ๓) ปัญญา^๕

ความหมายของศีล ในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง จริยศาสตร์ และรวมถึงพลศึกษาด้วย เพราะเป็นองค์ของการศึกษาที่พัฒนาทางจิตใจและทางร่างกายควบคู่กันไป เพื่อให้ได้ความรู้ตามปกติสำหรับการเป็นมนุษย์

ความหมายของสมาธิ ในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง การเจริญสมาธิให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันซึ่งหมายถึงการเจริญสมาธิด้วยการประกอบสัมมาอาชีวะด้วยความสุจริต มีสติ และรอบคอบ

ส่วนองค์ประกอบของการศึกษาประการสุดท้าย ความหมายของปัญญา ในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง พุทธิศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่เน้นการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน

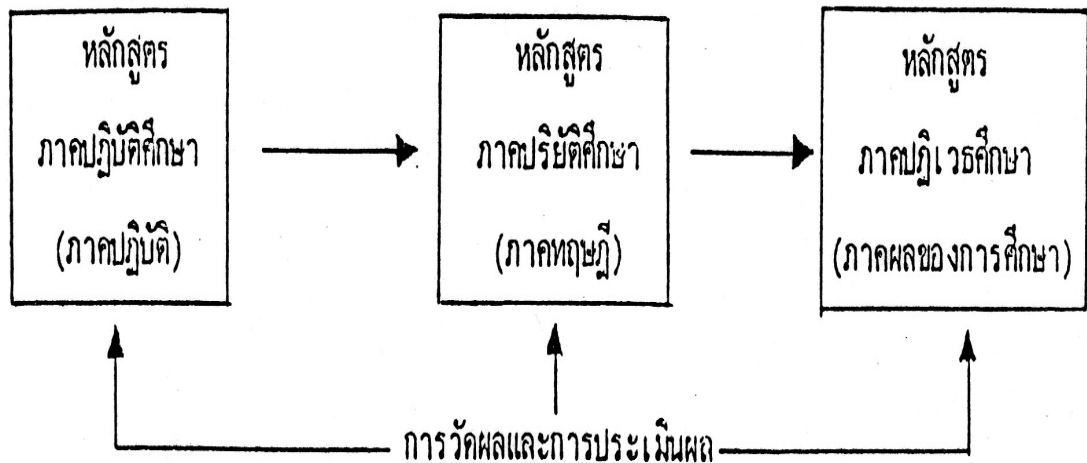
ระบบโครงสร้างของหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ เน้นหลักสูตรเป็นระบบที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการที่เชื่อมโยงกันในลักษณะของการวิเคราะห์ระบบ คือ

^๔ เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ หรือ อัถละ หรือ อรรถ ๓ คือ ทิฏฐุชัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^๕ สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขาข้อที่ต้องศึกษา ๓ ประการ คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า ๓ ศีล สมาธิ ปัญญา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

ระบบโครงสร้างของหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์

มีองค์ประกอบ ๓ ประการ

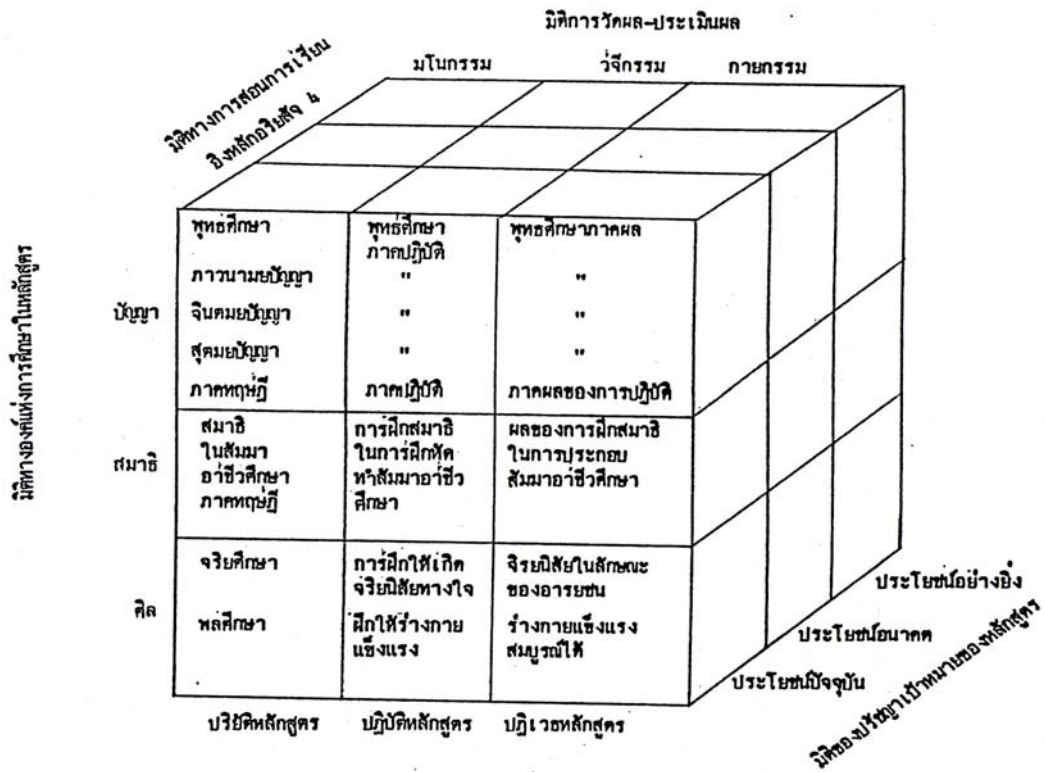
ในด้านการเรียนการสอน หลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ จะเน้นหลักของอริยสัจ ๔ และอารยวิถีที่อิงหลักอริยสัจ ๔ ด้วย

ส่วนทางการเรียนและประเมินผลหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ เน้นการวัดและประเมินผลจากการกระทำใน ๓ ทาง คือ

- ๑) การวัดผล และประเมินผล การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทางกาย
- ๒) การวัดผล และประเมินผล การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทางวาจา
- ๓) การวัดผล และประเมินผล การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทางใจ

จากสาระสำคัญดังกล่าว สามารถสรุปโครงสร้างของการพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์เป็น ๕ มิติ ได้ดังนี้

มิติทางระบบโครงสร้างของหลักสูตร โครงสร้างของการพัฒนาหลักสูตร^๖

มีผู้นำวิธีการสอนตามแนวพุทธวิธี (พหุสูต) มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนอย่างผสมกลมกลืนและได้ผล เช่น ใช้ทดลองสอนจริยศึกษาโดยการสร้างศรัทธาแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ พบว่า นักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนโดยการสร้างศรัทธา มีความคิดรวบยอดทางจริยธรรมดีกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนตามแผนการสอนปกติ^๖

^๖ วิรุทธ วิเชียรโชติและนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, “หลักสูตรเพื่อพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมตามแนวพุทธศาสตร์” ในศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖), หน้า ๖๖.

^๗ วรรณ สุทธิจิตร, “การทดลองสอนจริยศึกษาโดยการสร้างศรัทธาแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า บทคัดย่อ.

มีผู้นำนำวิธีการสอนของพระพุทธองค์ครั้งพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ พบว่า วิธีการสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย แบบธรรมสาส์น^๔ แบบปุจฉา-วิสัชนา (ถาม-ตอบ) และแบบไตรสิกขา ทำให้นักเรียนมีการเรียนรู้โดยมีขมิมเลขคณิต ภายหลังการสอนสูงกว่าก่อนสอน และสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนประยุกต์จากพุทธวิธีสอนของพระพุทธองค์ ดีกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีการสอนปัจจุบัน^๕

๔.๑.๕ กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสูต

ความเป็นพหุสูตประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งในด้านเจตคติ ทักษะ และความรู้ ดังนั้น การสอนตามหลักพหุสูต เป็นการเรียนการสอนซึ่งมี ๓ ขั้นตอน คือ

๑) การสร้างศรัทธา

- ๑) การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม
- ๒) บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ครูกับศิษย์
- ๓) การเสนอสิ่งเร้าและสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้

๒) การฝึกทักษะภาษาตามหลักพหุสูต

- ๑) การฝึกหัด ฟัง พูด อ่าน เขียน (พหุสูตดา)
- ๒) การฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ (ชตา)
- ๓) การฝึกฝน ฝึกการใช้ภาษาให้แคล่วคล่อง ชัดเจน (วจสา ปริจิตา)
- ๔) การฝึกคิดพิจารณาจนเข้าใจแจ่มแจ้ง (มนसानุเปกขิตา)
 ๑. คิดจำแนกแยกแยะ
 ๒. คิดเชื่อมโยงสัมพันธ์
 ๓. คิดสรุปหลักการ
- ๕) การฝึกสรุป รวมสาระความรู้เป็นหลักการ ด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้งและนำไปใช้ได้จริง (ทัญญูยา สุปฏิวิทธา)

๓) การมองตนและการประเมินของกัลยาณมิตร

^๔ สากัจฉา หมายถึง การสนทนาบอกความเป็นไปแห่งจิตของตน, (อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๓๒).

^๕ ประดิษฐ์ พรหมเสนา, “การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ง-จ.

- ๑) การวัดผล และประเมินผลตนเอง
- ๒) การวัดผล และประเมินผลโดยเพื่อนนักเรียน
- ๓) การวัดผล และประเมินผลโดยครูผู้สอน
- ๔) การซ่อมเสริมและช่วยเหลือกันฉันท์กัลยาณมิตร

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสูต คือ การที่ได้นำหลักการสอนตามแนวพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนที่มีความเหมาะสมกับชีวิตวิถีไทย ที่เคารพในพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน การที่ได้ฝึกทักษะภาษาไทยตามหลักพหุสูตด้วยการฝึกหัด ฝึกปรือ และฝึกฝน มีความเหมาะสมกับวิชาภาษาไทย ซึ่งเป็นวิชาทักษะซึ่งผู้เรียนจะต้องได้รับการฝึกทักษะบ่อย ๆ จึงจะเกิดความชำนาญในการใช้ภาษา เพื่อการสื่อสาร และแสวงหาความรู้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกทักษะในการคิดอีกด้วย การคิดเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นมากในการดำรงชีวิต หากผู้เรียนได้รับการฝึกคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ในรอบข้าง รอบตัวอย่างมีเหตุผล จนทำให้สามารถที่จะเป็นผู้คิดเป็นก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ การเรียนการสอนภาษาไทยตามหลักพหุสูตนี้ ได้ถูกนำไปใช้ทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ผลจากการสอนพบว่า นักเรียนกลุ่มที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักการสอนตามแผนพหุสูต มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาไทยหลังจากการสอนสูงกว่า ก่อนการสอน และในการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับพฤติกรรมความเป็นกัลยาณมิตรอยู่ในระดับดีมาก การพัฒนาการทักษะทางภาษา ดีขึ้นกว่าเดิม ความรู้สึกต่อการเรียนวิชาภาษาไทย มีความรู้สึกในทางบวก^{๑๑}

๔.๒ การศึกษาทางธรรม

การได้ยิน ได้ฟังพระพุทธวจนะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระสูตร ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระวินัย ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และพระปรมาัตถ์ (พระอภิธรรมปิฎก) ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ รวมเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ นี้เรียกว่าเป็นการศึกษาทางธรรม การศึกษาทางธรรมนี้มีอยู่ ๒ ชั้น คือ

^{๑๑}วิไลวรรณ จันทรรงค์, “การทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสูต”, หน้า บทคัดย่อ.

๔.๒.๑ การศึกษาชั้นปริยัติ^{๑๑}

เป็นการฝึกอบรมตนให้เกิดความรู้ ความจำทางใจ ให้เกิดความแคล่วคล่อง ความแม่นยำทางปาก และให้เกิดความชำนาญทางกาย การศึกษาชั้นปริยัติ จำแนกตามลักษณะของผู้ศึกษาเป็น ๓ ประการ คือ

- ๑) การเรียนเป็นคัจจุพิช (อลกัททปริยัติ)
- ๒) การเรียนเพื่อถอนตนให้พ้นทุกข์ (นิตถรณปริยัติ)
- ๓) การเรียนเพื่อเป็นคัลงศาสนา (ภัญจาการิกปริยัติ)^{๑๒}

การเรียนเป็นคัจจุพิช คือ บุคคลเรียนผิดทาง เรียนเพื่อจะติเตียนผู้อื่น บุคคลบางพวกเล่าเรียนธรรมคือ สุตตะ เกยยะ ฯลฯ เวทลละ แล้วไม่พิจารณาเนื้อความด้วย และมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลื้องตนจากการกล่าวร้าย จึงเล่าเรียนธรรมนั้น ย่อมไม่ได้ประโยชน์แห่งธรรม ย่อมเป็นไปเพื่ออันตรายอันไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

การเล่าเรียนมีวัตถุประสงค์เพื่อออกไป คือ การเรียนถูกทาง หวังความบริบูรณ์แห่งคุณ เพื่อจะติเตียนผู้อื่น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน

การเล่าเรียนของพระอรหันต์เปรียบด้วยขุนคลัง คือ พระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้แล้ว เรียนปริยัติเพื่อต้องการรักษาประเพณี อนุรักษ์พุทธวงศ์โดยเฉพาะ^{๑๓}

สมเด็จพระมหาวิวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร ป.ธ. ๖) กล่าวใน มงคลยอชีวิต เล่ม ๓ ว่า

ผู้เรียนที่ทำตนให้เป็นคัจจุพิช คือ เรียนรู้แล้วไม่ปฏิบัติตาม จะเรียนน้อยหรือมากไม่เป็นประมาร ชื่อว่า เรียนเพื่อทำลายศาสนา ก่อให้เกิดเป็นอัมภมกลแก่ตนเอง ส่วนผู้เรียนเพื่อถอนตนให้พ้นทุกข์จะเรียนน้อยหรือมาก เรียนแล้วปฏิบัติตาม ส่วนผู้เสร็จกิจอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว แต่เรียนเพื่อเป็นคัลงศาสนา ชื่อว่ารักษาศาสนา อาศัยเหตุที่เรียนแล้วปฏิบัติ

^{๑๑} ปริยัติ แปลว่า การศึกษา การเล่าเรียน ความสามารถ การศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก หรือ พระพุทธพจน์ที่เป็นหลักสูตรสำคัญสำหรับศึกษา ด้วยการท่องบ่น ทรงจำ ทำความเข้าใจ คิดไตร่ตรองจนมีความสามารถในการทรงจำพระคัมภีร์ไตรปิฎกได้ถูกต้องแม่นยำ พระพุทธพจน์ที่เป็นหลักศึกษานั้นเรียกว่า พระปริยัติธรรม (มี ๒ อย่าง คือ แผนกธรรม แผนกบาลี), พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสตร์ คำจำกัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๔๑.

^{๑๒} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๐๒-๑๐๕.

^{๑๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๐๓-๑๐๔.

และไม่ปฏิบัติมันเอง^{๑๔}

๔.๒.๒ การศึกษาขั้นปฏิบัติ

เป็นวัตรจริยาสำหรับอบรมไตรทวาร^{๑๕}ให้ดำเนินไปในทางที่ถูก ที่ชอบ เพื่อฝึกอบรมกาย วาจาให้สงบมั่นคง และเพื่อชำระทิฐฐิ (ความเห็น) ให้บริสุทธิ์ แจ่มใส การศึกษาขั้นปฏิบัติ ต้องอาศัยการศึกษาขั้นปริยัติเป็นพื้นฐานจึงจะปฏิบัติได้สะดวก และถูกต้อง เพราะการศึกษาขั้นปริยัติเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้ ความรู้ส่องให้เห็นอรรถ การเห็นอรรถทำให้ปฏิบัติถูกต้อง การปฏิบัติอย่างถูกต้อง ธรรมรสและเกื้อหนุนให้เกิดความสงบสุข

การศึกษาขั้นปฏิบัตินี้มีอยู่ ๓ ขั้น ตามลักษณะ คือ สติ สมาธิ และปัญญา คือ สติเป็นจุดพื้นที่ สมาธิเป็นจุดเรื้อน ปัญญาเป็นจุดเครื่องมุง สำหรับฝึกอบรมไตรทวารในทางที่ดีขึ้น โดยลำดับขั้น ดังนี้

- ๑) ข้อฝึกหัดให้ศีลบริสุทธิ์ (อริศีลสิกขา)
- ๒) ข้อฝึกหัดให้จิตขาวสะอาด (อริจิตสิกขา)
- ๓) ข้อฝึกหัดให้ปัญญาเฉียบแหลม (อริปัญญาสิกขา)^{๑๖}

การฝึกหัดกาย วาจาให้ดี เรียบร้อยเป็นปกติ ปราศจากโทษ รักษากายให้เป็นกายสุจริต รักษาวาจาให้เป็นวจีสุจริต จัดว่าเป็น ศีลสิกขา การฝึกหัดจิตให้อยู่ในอำนาจ ควบคุมจิตให้แน่วแน่ควรแก่การงานในคราวที่ต้องการ และรักษาจิตให้เป็นมโนสุจริต จัดว่าเป็น จิตตสิกขา การฝึกหัดใช้ปัญญาให้รอบรู้ในกองสังขาร ที่เป็นไปโดยความเป็นเหตุและผลของกันและกัน และให้ใจจดวันทสุจริต ประกอบสุจริต จัดว่าเป็น ปัญญาสิกขา

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘,ราชบัณฑิต) กล่าวว่า อริศีลสิกขา ศึกษาในเรื่องศีล ให้บริสุทธิ์ในจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ อริจิตสิกขา ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้มั่นคงเป็นสมาธิ

^{๑๔} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต เล่ม ๓, หน้า ๑๔.

^{๑๕} ไตรทวาร แปลว่า ประตูหรือช่องทาง ๓ ช่องทาง หมายถึง ช่องทางที่จะทำกรรมได้ ๓ ช่องทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ เรียกเต็มว่า กายทวาร วจิตทวาร มโนทวาร เป็นช่องทางผ่านเข้ามาแห่งกรรมทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

การบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐาน จนได้บรรลุนาน ๔ อธิปัญญาศึกษา ศึกษาเรื่องปัญญา ให้เกิด ปัญญาแจ่มแจ้ง การบำเพ็ญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ของผู้ได้มานแล้วจนได้บรรลุนาน ๘ คือ เป็นพระอรหันต์^{๑๓}

๔.๒.๓ การศึกษาขั้นปฏิเวธ

การศึกษาขั้นปฏิเวธ หมายถึงการรู้แจ้ง ทางตลอดด้วยการเจาะถึงแก่นแท้แห่ง ธรรม อันเป็นผลจากการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งได้แก่ โลกุตตรธรรม คือมรรค ผล นิพพาน นั่นเอง

เมื่อผู้ปฏิบัติอบรมศีล สมาธิ ปัญญา จนแก่กล้าขึ้นเป็นอริยมรรค คือ ศีลบริสุทธิ์ ด้วยสัมมาวาจา เจริญชอบ ด้วยสัมมัมมันตะ การงานชอบ และด้วยสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ จัดเป็นอธิศีลศึกษา จิตขาวสะอาดด้วยสัมมาวายามะ เพียรชอบ ด้วยสัมมาสติ ระลึกรชอบ และ ด้วยสัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบ จัดเป็นอธิจิตตศึกษา ปัญญาเฉียบแหลมด้วยสัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ และด้วยสัมมาสังกัปปะ คำรชอบ จัดเป็น อธิปัญญาศึกษา

ในข้อ ๓ การศึกษาขั้นปฏิเวธ บางแห่งเรียกว่า อริคมสัทธรรม มีความหมายอย่าง เดียวกัน คือ ธรรมอันดี ธรรมที่แท้ ธรรมของสัตบุรุษ หลักหรือแก่นศาสนา^{๑๔}

๔.๓ สรุป

การประยุกต์พาหุสัจจะเพื่อใช้พัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน ด้วยการฝึกฝนตนให้ เป็นผู้มีความสามารถใน ๒ ด้าน คือ

การศึกษาทางโลก การศึกษาที่ประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ พุทธิศึกษา การฝึกหัดสมอง จริยศึกษา การฝึกหัดจิตใจ พลศึกษา การฝึกหัดออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรง หัตถศึกษา การฝึกหัดเพื่อให้ความชำนาญ ในการใช้ฝีมือปฏิบัติงาน

การศึกษาธรรมชาติของโลกมี ๕ ขั้นตอนคือ การเสนอปัญหา การเก็บรวบรวม ข้อมูล การตั้งสมมติฐาน การทดสอบสมมติฐานและการสรุปอภิปรายผล ส่วนทางธรรมนั้น

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, หน้า ๒๗๔.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๕.

อาศัยอายตนะทั้งหกทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ มุ่งศึกษาและพัฒนา มโนกรรม
วจีกรรม และกายกรรม นำไปสู่ปัญญาในที่สุด

เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และ
ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นการเน้นการศึกษา ๓ ประการ คือศีล สมาธิ ปัญญา

กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสต เป็นการเรียนการสอนซึ่งมี ๓
ขั้นตอน คือ การสร้างศรัทธา การฝึกทักษะภาษาตามหลักพหุสต และการมองตนและการ
ประเมินของกัลยาณมิตร

การศึกษาทางธรรม ได้แก่ การได้ยิน ได้ฟังพระพุทธวจนะ คำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า มีอยู่ ๓ ชั้น คือ การศึกษาขั้นปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาคุณค่า และสำคัญของพาทุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาพาทุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพาทุสัจจะ ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์พาทุสัจจะ มาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า

ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พาทุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ยิน ได้ฟังมาก เป็นทางหลักเคียงสำหรับบุคคลผู้ได้ยิน ได้ฟังน้อย เป็นทางค้ำสนิทสำหรับบุคคลผู้ได้ยิน ได้ฟังน้อย เป็น ๑ ในสัทธรรม ๗ ประการ เป็น ๑ ในจรณธรรม ๑๕ ประการ การพูดเรื่องพาทุสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต เป็นเรื่องไม่ดีสำหรับผู้มีสุตะน้อย พาทุสัจจะมีความหมายเหมือนกับพหูสูต และสุตะ (สุตะ) คือ ความเป็นผู้สดับมาก เป็น ๑ ใน ๘ คุณสมบัติของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี พาทุสัจจะ ได้แก่ ผู้ที่ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น..ในท่ามกลาง..ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดดีด้วยทิฐิ ความเป็นพหูสูต หมายถึง การเรียนพระไตรปิฎก ๓ คือ การสดับฟัง หากความรู้ ผู้ได้ยินได้ฟังธรรม ๆ การมีสุตะมาก คือ การได้ยินได้ฟังมาก การมีสุตะน้อย คือ การได้ยินได้ฟังน้อย พหูสูต เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๕ ประการที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ

ความหมายของพาทุสัจจะของนักวิชาการทางศาสนา คือ ผู้ได้ยินได้ฟัง ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก เจนใจ ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ ความเป็นผู้มีสุตะมาก ได้แก่ ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ ผู้สดับมาก ผู้เรียนมาก พาทุสัจจะ มีความหมายเหมือนกับพหูสูต และสุตะ

องค์ประกอบของพาทุสัจจะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนได้สดับรับฟังไว้มาก ทรงจำไว้ได้ คือ สามารถจดจำหลักการ หรือสาระได้ ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง ขึ้นใจ คือ ใส่ใจพิจารณานึก

คิดจนแจ่มแจ้งในใจ และ แทะตลอดคดีด้วยทฤษฎี คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้ง ประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

พาทุสัจจะมี ๒ ประเภท คือ พาทุสัจจะของบรรพชิต และคฤหัสถ์ ภิภุพาทุสัจจะ คือ ภิภุผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สังสมสุตะ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คฤหัสถ์พาทุสัจจะ คือ คฤหัสถ์ผู้เป็นพหูสูต เข้าถึงโดยสุตะที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ แบ่งเป็น ๔ ประเภท

ภิภุพาทุสัจจะมีอานิสงส์ทำให้เกิดลาภ ทำให้ละอกุศล บรรลุกุศลธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน โดยง่าย และคฤหัสถ์พาทุสัจจะมีอานิสงส์ ทำให้บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า

พาทุสัจจะในพระวินัยปิฎก เป็นมูลแห่งพระพุทธบัญญัติ ๗ สิกขาบท คือ เรื่อง ภิภุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเสียดสี (เป็นการกล่าวคำด่าสุภาพว่า ท่านเป็นพหูสูต) เรื่อง ภิภุณี เมื่อจะขอผ้าห่มหนา ฟังขอได้ไม่เกิน ๔ กังสะเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ เรื่อง ภิภุณีเมื่อจะขอผ้าห่มบาง ฟังขอได้ไม่เกิน ๒ กังสะครั้งเกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ เรื่อง ภิภุณีใดจงใจก่อความไม่ผาสุกแก่ ภิภุณีต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่อง ภิภุณีใดให้ที่พักแก่ ภิภุณีแล้ว โกรธ ไม่พอใจ นุดลากออกไปหรือใช้ให้นุดลากออกไปต้องอาบัติปาจิตตีย์ เรื่อง ภิภุผู้โง่เงาไม่ฉลาด ไม่ฟังให้อุปสมบท รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ ภิภุผู้ฉลาดผู้สามารถมีพรรษาครบ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบทได้ และ เรื่องควรงเคราะห์ ภิภุผู้เป็นพหูสูต

พาทุสัจจะในพระสุตตันตปิฎก พาทุสัจจะ เป็นทางหลักเลี้ยงสำหรับผู้ไฉนได้ ฟังน้อย การพูดเรื่องพาทุสัจจะเป็นเรื่องดีสำหรับผู้เป็นพหูสูต พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ากล่าวว่ ‘บุคคลพึงคบมิตรพหูสูต’ ภิภุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเช่น มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถิกฯ จึงชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ คุณสมบัติ ๑๐ ประการของ ภิภุผู้ให้สามเณรอุปัฏฐาก คือ เป็นผู้มศีล เป็นพหูสูต แทะตลอดคดีด้วยทฤษฎีฯ บุคคลผู้เจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้ายอมได้รับการยกย่อง ส่วนบุคคลผู้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และ ปัญญา ย่อมเจริญทั้ง ๒ ประการในปัจจุบัน ภาษิตของพระมหากัปปินเถระกล่าวคาถาว่า.. บุคคลพึงปรารถนาเป็นนักปราชญ์ เป็นพหูสูตซึ่งสามารถทำกิจตนให้สำเร็จได้ด้วยปัญญา

พาทุสัจจะในพระอภิธรรมปิฎก โสวัจสตาทุกะ คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย และ ความเป็นผู้มีมิตรดี ได้แก่ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา โทวัจสตา คือ ความเป็นผู้ว่างาย และ ปาปมิตตตา ได้แก่ บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล เป็นผู้มิตุตะน้อย มี

ความตระหนี่ อัดตวาทุปาทาน ได้แก่ ปุถุชนในโลกนี้ผู้มีศุตะน้อย ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ อสังกรรม ๗ ประการ คือ ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ โอตตปปะ มีศุตะน้อย เกียรติร้าย หลงลืมสติ มีปัญญาทรมาน บุคคล ๔ ประเภท คือ ผู้มีศุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงศุตะ ผู้มีศุตะน้อย แต่เข้าถึงศุตะ ผู้มีศุตะมาก แต่ไม่เข้าถึงศุตะ และผู้มีศุตะมาก ทั้งเข้าถึงศุตะ

พาสัจจะในอรรถกถา พาสัจจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ใน ๖ ประการสำหรับละอุทธัจจกุกุจจะ คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ พาสัจจะเป็นธรรมข้อที่ ๑ ในกุศลธรรม ๖ ประการ สำหรับละวิจิกิจจา คือ ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้สอบถาม ความเป็นผู้รู้ปกติในพระวินัย ฯ พาสัจจะเป็นมงคลหนึ่งใน ๑๘ มงคลสูงสุด พาสัจจะ หนึ่งในธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ สิด พาสัจจะ สากัจฉา และสมณะ

พาสัจจะเป็น ๑ ในข้อธรรมที่สำคัญ ดังนี้ พาสัจจะเป็น ๑ ในธรรมทำความกล้าหาญ คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้า ๕ ประการ เป็น ๑ ในองค์ประกอบของภิกษุผู้มีอุปการะมาก ๕ ประการ เป็น ๑ ในองค์ประกอบ ๗ ประการของภิกษุผู้เป็นพระวินัยธร เป็น ๑ ในสัปปริสธรรม ๘ ประการ เป็น ๑ ในสังกรรม ๗ ประการ เป็น ๑ ในจรณธรรม ๑๕ ประการ เป็น ๑ ในธรรมสนับสนุนสัมมาทิฏฐิ ๕ ประการ เป็น ๑ ในธรรม ๕ ประการหาได้ยากของภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ เป็น ๑ ในอริยทรัพย์ ๗ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๘ ประการของภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี เป็น ๑ ในนาถกรณธรรม ๑๐ ธรรมเครื่องกระทำที่พึง ๑๐ ประการ เป็น ๑ ในคุณสมบัติ ๑๐ ประการของภิกษุผู้ตั้งฆ้องฟังแต่งตั้งด้วยอุพพาหิกวิธี เป็น ๑ ในภิกษุอุปหานิยธรรม ๗ เป็น ๑ ใน ๒๖ ธรรมของอัสตบุรุษ กับธรรมของสัสตบุรุษ เป็น ๑ ใน ๕ หลักความเจริญของอารยชน เป็นหนึ่งในคุณสมบัติของเจ้าอาวาสที่ควรยกย่อง ผู้เป็นที่รักที่เคารพของสพรหมจารี ผู้ทำให้วิดงาม และเป็นผู้มีอุปการะแก่วัด เป็นหนึ่งในคุณสมบัติ ๕ ประการ ของภิกษุผู้เป็นพระเถระ เป็นข้อ ๑ ในทรัพย์ที่เป็นคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ๗ ประการ เป็นข้อ ๑ ในพหุการธรรม ธรรมมีอุปการะมาก ๔ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีปัญญาเจริญองงาม เทวดาและมนุษย์ ผู้ประกอบด้วยจักร ๔ จักได้ และถึงความเป็นใหญ่ความไพบูรณ์ในโกศทั้งหลายในเวลาไม่นานนัก เป็นองค์คุณของกัลยาณมิตร เป็นครู หรือพี่เลี้ยง เป็นคุณสมบัติของมิตรดี หรือมิตรแท้ ทำให้เกิดความดีงาม และ ความเจริญ

มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะหรือพหุสูตมี ๒๑ ลักษณะ และยังมีลักษณะอีก ๔ ลักษณะ ที่เกี่ยวพันพหุสัจจะ รวมเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะทั้งสิ้น ๒๕ ลักษณะ

การจำแนกประเภทลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ ๔ ประเภท เพื่อเป็นคุณสมบัติแห่งสัพปริชชน เพื่อดำเนินชีวิตในหังอกงามบรรลุประโยชน์ เพื่อความดีงามแห่งสังคม เพื่อปกครอง จัด และคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน

การประยุกต์พหุสัจจะเพื่อใช้พัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน ด้วยการฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีความสามารถใน ๒ ด้าน คือ

การศึกษาทางโลก การศึกษาที่ประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ พุทธิศึกษา การฝึกหัดสมอง จริยศึกษา การฝึกหัดจิต พลศึกษา การฝึกหัดออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรง หัตถศึกษา การฝึกหัดเพื่อให้เกิดความชำนาญ ในการใช้ฝีมือปฏิบัติงาน

การศึกษารวมชาติของโลกมี ๕ ขั้นตอนคือ การเสนอปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล การตั้งสมมติฐาน การทดสอบสมมติฐานและการสรุปอภิปรายผล ส่วนทางธรรมนั้นอาศัยอายตนะทั้งหกทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ มุ่งศึกษาและพัฒนา มโนกรรม วชิกรรม และกายกรรม นำไปสู่ปัญญาในที่สุด

เป้าหมายการศึกษา ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นการเน้นการศึกษา ๓ ประการ คือศีล สมာธิ ปัญญา

กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพหุสูต เป็นการเรียนการสอนซึ่งมี ๓ ขั้นตอน คือ การสร้างศรัทธา การฝึกทักษะภาษาตามหลักพหุสูต และการมองตนและการประเมินของกัลยาณมิตร

การศึกษาทางธรรม ได้แก่ การได้ยิน ได้ฟังพระพุทธรวัญนะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีอยู่ ๓ ขั้น คือ การศึกษาขั้นปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา การศึกษาพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า และสำคัญของพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท พหุสัจจะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะ และ

การประยุกต์พหุสัจจะมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบัน แต่ยังมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยต่อไปนี้คือ

๑) ศึกษาเชิงวิเคราะห์พหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒) ศึกษาวิเคราะห์พหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีนำมาใช้ในหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ในสังคม

จากการศึกษา พหุสัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้สามารถมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของพหุสัจจะที่ปรากฏมาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอน เรื่องพหุสัจจะ ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าเรื่องพหุสัจจะ จากพระสูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา พบว่า มีเรื่องพหุสัจจะมากมาย มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล จนถึงครั้งพุทธกาล พระพุทธองค์ตรัสถึงความเป็นพหุสัจจะว่า เป็น ๑ ใน ๓๘ มงคลสูงสุดของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย นอกเหนือจากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยคิดว่า หลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้ายังมีความทันสมัย ที่ถูกต้อง และเกิดประโยชน์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในสังคมปัจจุบัน และยังสามารถต่อเนื่องไปได้ในอนาคต

ดังนั้น เมื่อศึกษาพหุสัจจะแล้วย่อมตระหนักถึงวัตถุประสงค์การศึกษาทางพระพุทธศาสนา และเมื่อได้ศึกษาในหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพหุสัจจะแล้ว ย่อมทำให้เกิดปัญญาที่แจ่มแจ้ง แท้จริง สามารถที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาที่กำลังทำทนายในสังคมไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากความเชื่อและค่านิยมใหม่ ลัทธิความเชื่อศาสนาถูกถูกบิดเบือนโดยบุคคลากรทางศาสนาที่ขาดความรู้ความเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ซึ่งโดยหลักการสำคัญแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) กับค่านิยมในการบริโภคที่ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค พระพุทธศาสนาสอนให้บริโภคอย่างมีคุณค่าและพอเหมาะแก่การดำรงชีวิตอยู่ได้เท่านั้น ฉะนั้น การใช้พหุสัจจะ ในการเรียนให้เกิดปัญญา เพื่อการรู้เท่าทันโลก จึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้อยู่ในโลก โดยไม่ตกไปในกระแสวัตถุนิยม แห่งการบริโภคนิยมนี้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย ภาษาบาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **อรรถกถาบาลี**. ฉบับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กัลยาณกิติ์ กิตติยากร, ศาสตราจารย์, นายแพทย์ หม่อมราชวงศ์. **พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพล**. (พิมพ์ถวายเป็นพระราชกุศลแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ในวโรกาสเฉลิมชนมพรรษา ๕ รอบวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐). กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ม.ป.ป.

เกษม บุญศรี. **พุทธมงคล เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำคูณสภา, ๒๕๓๓.

_____. **พุทธมงคล เล่ม ๑-๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ค้ำคูณสภา, ๒๕๐๔.

_____. **พระพุทธโอวาท ๓ ข้อ**. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำคูณสภา, ๒๕๔๗.

แก้ว ชิตตะขบ, นักวิชาการศึกษา สำนักแพร่พุทธศาสนาแห่งชาติ. **หนังสือธรรมลีลา ฉบับที่ ๑๑๗**. สิงหาคม, ๒๕๕๓.

จ่านง ทองประเสริฐ. **ศาสนาปรัชญาประยุกต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๓๕.

จ่านง อภิวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

โชติ จินตแสวง. ๓๘ มงคล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

ทวี ภูมิรินทร์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. **มงคลชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว,
ม.ป.ป.

ทัศนะ พินิจกานนท์. **มงคลแห่งชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : กิ่งหัน, ๒๕๔๑.

เทพพร มังธานี. **มงคลชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๑.

แปลก สนธิรักษ์. **พจนานุกรมบาลีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์
พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๕). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด**.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันศีลธรรม, ๒๕๕๑.

พระธรรมธีรราชมุณี (โชคก ป.ธ.๕). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **จารีกัญญาจารีกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

_____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๕.

_____ . **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้ ฉบับ ๒ ภาษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อาร์.เอส.พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา, ๒๕๔๐.

พระธรรมมหาวิธานวัตร. **มงคลที่ปณี**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

พระเทพโสภณ (ประยูร ชมมจิตตโต) และคณะ, **วิมุตติมรรค**.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนัก
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **พุทธปรัชญา ธาระและพัฒนาการ**. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____ . **พุทธศาสนมหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **พุทธทัศนะร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พ.สถิตวรรณ (พระธรรมวิสุทธิกวี วัดโสมนัสวิหาร). **อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระอาจารย์ชาญชัย อธิปญโญ. **บัญญัติ ดอกเบ็บบาป**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท อมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.

พระอุรคณาธิการ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. พระนคร : โรงพิมพ์ กรมการ
ศาสนา, ๒๕๐๖.

พันเอกปิ่น มุกข์นิตย์. **กลวิธีแก้ทุกข์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นไทรการพิมพ์ จำกัด,
๒๕๔๑.

_____. **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **บทบาทของพระบรมครู**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

_____. **มงคลชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด,
๒๕๔๕.

ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. **อมตวาจาพระพุทธเจ้า วาทะพระศาสดาเอกของโลก**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๒๗.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลต่อที่ปิ่น แปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๒๕.

_____. **สายธารที่เปลี่ยนทาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณา
การ, ๒๕๑๕.

วีรยุทธ วิเชียรโชติและนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. **“หลักสูตรเพื่อพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมตาม**

แนวพุทธศาสตร์” ในศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ฑมฺมชโร). **มงคลชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

_____. **มงคลยอดชีวิต เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **ทศบารมีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

แสง จันทร์งาม. **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖.

(๒) บทความ :

สุมน อมรวิวัฒน์. “พุทธวิธีการสอน”, **วิทยาสาร**. ปีที่ ๒๑ (กันยายน ๒๕๑๓) : ๑๓-๑๔.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล (ธรรมจง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริย
ศาสตร์ในมงคลสูตร” **วิทยานิพนธ์ศาสนาสาตรมหาบัณฑิต**. สาขาพุทธศาสนา
และปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประดิษฐ์ พรหมเสนา. “การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับ
ประถมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ประโยชน์ สังกลิน. “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคล
สูตร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

วรรณ สุติวิจิตร. “การทดลองสอนจริยศึกษาโดยการสร้างศรัทธาแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ ๑”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๒.

วิไลวรรณ จันณรงค์. “การทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยใช้
กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธ”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระครูปลัดชวลิต อภุคฺคฺปญฺโญ (ภู่นาค)
วัน เดือน ปีเกิด	๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
สถานที่เกิด	๑๐๕ หมู่ ๖ ต.ลาดใหญ่ อ.เมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
การศึกษา	พุทธศาสตรบัณฑิต พ.ชบ. รุ่น ๕๐ พ.ศ. ๒๕๔๘
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๖ อาจารย์สอนพระปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดเพชรสมุทรวรวิหาร พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดปากกัฏ ต.คลองเขิน อ.เมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ถึงปัจจุบัน อาจารย์สอนสำนักเรียนวัดเพชรสมุทรวรวิหาร โทรศัพท์ ๐๘๕-๐๖๓๖๓๕๕
เข้าการศึกษา	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา) พ.ศ. ๒๕๔๘